

OOSTVLAAMSE ZANTEN

DRIEMAANDELIJKS ALGEMEEN TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE

ORGAAN VAN DE KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN
van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen
en van het internationaal studiekomitee voor ommegangstreuzen

Redactie : Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, B-9620 Zottegem
Maurits Broeckhove, Marcel Daem, Erik Demoen, Arnold Eloy, René Haeserijn,
Marc Jacobs, Roeland Van de Walle

Ruil en Recensiedienst : Arnold Eloy, Bibliotheek, Kraanlei 65, B-9000 Gent

Alle stortingen op postrek. nr. 000-0096946-43, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent

Prijs : 150 F

INHOUD

De boedelbeschrijving van een 18de-eeuwse leefcultuur.

- I. PISTERS. Gentse woninginterieurs uit de 18e eeuw.
Bedden, tafels, toilet-, zit- en opbergmeubels. 71
- I. BOURGEOIS. Dekoratieve voorwerpen en binnenhuisversiering te Gent
in de 18de eeuw. Vloer- en wandbekleding, gordijnen,
schilderijen, spiegels. 81
- L. GELBER. Oostvlaamse zangidiomen. 99
- M. JACOBS. Verliefd, verloofd, getrouwd. Het L.V.V.-symposium 1987. 129
- Dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen
- A. ELOY. Het honderd dagen feest. 127
- Zoeken en zanten
- P. VLIEGHE-STEPS. Knikkers en marbels. 137
- D.J.B. VANPEE. Handschoenen tegen onzuiverheid. 138
- Boekbesprekingen
- H. DORCHY. Le moule à Chocolat. Un nouvel objet de collection. *F. Van Bost.* 70
- J. ANCION. La religion populaire. Servitude ou libération. *R. van der Linden.* 128
- Verliefd, verloofd, getrouwd. Een tentoonstellingskatalogus. *M. Jacobs.* 131
- J.P. CRESPELLE. Zo leefden de impressionisten van de Salon des Refusés tot de dood
van Manet 1863-1883. *R. van der Linden.* 133
- N. VAN DER ENDT. Amsterdam naïef. Amsterdam gezien door naïeve schilders.
R. van der Linden. 134

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met de steun van het Stadsbestuur van
Gent, het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen, het Ministerie van de Vlaamse
Gemeenschap, Algemeen Beroepskrediet en IPPA.

Henry DORCHY, *Le Moule à Chocolat. Un nouvel objet de collection.*
Paris, Les Editions de l'Amateur, 1987, 221 blz., 500 ill.

Henry DORCHY heeft na lang speuren en vele opzoekingen de gegevens samengebracht in verband met zijn hobby, namelijk de modellen of vormen die bakkers gebruikten om de bekende figuren in chocolade te maken, figuren die vooral rond de Klaas- en de Paasperiode zo talrijk in de uitstalramen van bakkers en snoepwinkels tentoongesteld worden. (Zelf herinneren we ons de opkomst van chocoladefiguren waar de bakker door het opbrengen van een gekleurde stroop op aangezicht, handen, enz. een natuurlijk uitzicht nastreefde).

In zijn Voorwoord geeft de schrijver een degelijk overzicht van de geschiedenis van de kakao en zijn verspreiding als drank bij de adel, hoge geestelijkheid en vorsten in Europa. Terloops vermeldt hij hoe deze drank als een gezondheidsmiddel werd gebruikt of is beschreven, een hoedanigheid die volgens sommigen aan dit genotsmiddel ontbreekt, maar waarin toch een gedeelte van de bevolking geloofde of geloofte. (We kunnen de repen chocolade van de firma Jacques uit Verviers als voorbeeld aanhalen: in de repen die ca. 1936 in het assortiment voorkwamen was zogezegd - als versterkend middel - ossenbloed verwerkt).

Het boek telt negen hoofdstukken.

Het eerste bevat drie alinea's. In het eerste plaatst de auteur het ontstaan van de modellen in het midden van de 19de eeuw, hoewel er vóór die tijd reeds vormen bestonden waarin een bakker dergelijke figuren kon maken. Maar het was, zoals de schrijver verklaart, door het ontbreken van de geschikte grondstof, van verfijnd en aangepast materiaal en van de vereiste ervaring, in de vorige eeuwen onmogelijk om chocoladefiguren, zoals we ze nu kennen, te vervaardigen. Ze werden aangewend voor marsepein, enz.

Alinea twee is een goudmijn voor de verzamelaars van deze gebruiksvoorwerpen. Op meer dan 90 bladzijden krijgt u gegevens betreffende de produkten, de merken, enz. van de firma's die op het Europese continent chocoladevormen gemaakt hebben of nog te koop aanbieden. Hierbij werd geen afbeelding gespaard, zodat dit gedeelte werkelijk een bron is voor een kenner of een leek.

Alinea drie biedt de firma's per land en in alfabetische volgorde, inclusief data en aangeboden produktie. Daarna volgen nog stambomen van bekende handelszaken die vorige eeuw in Parijs gevestigd waren,

waaronder deze van het beroemde huis Lé-tang. Hoofdstuk één is dus duidelijk het hoofdbestanddeel van het boek. Verder zijn er nog kleinere hoofdstukken die het thema op een andere manier benaderen en zo onze kennis over deze tak van de voedingsnijverheid verrijken.

Zo gaat hoofdstuk twee over het gebruikte materiaal om deze modellen te vervaardigen, terwijl drie ons toont op welke wijze ze gemaakt werden. Hoofdstuk vier handelt over lonen en werkomstandigheden van de arbeiders uit deze industrie, terwijl hoofdstuk vijf het gebruik van deze modellen toont om de chocoladefiguren te bekomen. In hoofdstuk zes begeeft de schrijver zich op het gebied van de volkskunde in verband met de herkomst van de gebruikte voorstellingen. Hierbij bevestigt hij de reeds algemeen aanvaarde theorie dat de 'kerstman'-figuur eerst midden 19de eeuw zijn intrede in de kinderwereld deed.

In hoofdstuk zeven verdedigt Henry DORCHY het artistieke van de chocoladevormen; ze bezitten volgens zijn oordeel zeker kunstwaarde, wat soms miskend wordt door ze enkel als industrieel erfgoed te beschouwen.

Het volgende hoofdstuk bevat nabeschouwingen en terloops waarschuwt de auteur voor de vervalsingen die reeds in Amerika verspreid worden! Een uitgebreide bibliografie sluit het boek.

Dit wetenschappelijk waardevol werk is een belangrijke aanwinst voor de geschiedenis van de techniek en voor de industriële archeologie. De talrijke afbeeldingen, waaronder enkele in kleur, maken van dit boek een lust voor het oog.

Frans Van Bost

GENTSE WONINGINTERIEURS UIT DE 18DE EEUW

Bedden, tafels, toilet-, zit- en opbergmeubels

EENVOUD EN LUXE

Het dagelijks leven in het verleden is een complex gegeven, waarvan je een aantal facetten kunt toelichten aan de hand van een rekonstruktie van het woonkader. Dit biedt een mogelijkheid tot min of meer concrete beeldvorming omtrent bijvoorbeeld het gezinsleven of omtrent de manier waarop de vrije tijd werd doorgebracht. Ook meer abstracte, relatieve noties als 'komfort', 'privacy', 'hygiëne', 'mode', 'snobisme', 'gezelligheid' kunnen erbij betrokken worden en een betekenis krijgen.

In het wonen als zodanig zijn verschillende aspecten vervat. Het is in de eerste plaats een familiale of individuele aangelegenheid, een soort afscherming van de gezinscel of het individu tegenover de omringende wereld. De beroepsuitoefening en, daarmee samenhangend, het dagelijks functioneren in een sociaal-ekonomisch systeem, speelt zich buiten deze privésfeer af. In feite bevindt de woning zich op het raakvlak tussen beide werelden. Het is de plaats waar men zichzelf kan zijn, 'thuis', maar van waaruit men zich ook afstemt op de buitenwereld. Het openstellen van de woning voor buitenstaanders maakt hier deel van uit, evenals het feit dat de woning doorgaat als een tastbaar symbool van de sociaal-ekonomische status van de bewoner(s).

De levensstijl binnenshuis

Het woninginterieur - een geheel van voorwerpen en ruimtes - weerspiegelt een levensstijl, die bij de denk- en leefwereld van deze of gene (maatschappelijke) groep aansluit en die - uiteraard - groeit door middel van de daarmee verbonden financiële mogelijkheden of beperkingen.

Inzake levensstijl bemerken we in de loop van de achttiende eeuw een aantal verschuivingen. Verschillende elementen wijzen op een vergrote aandacht voor comfort, hygiëne en raffinement, gekombineerd met funkcionaliteit. Een eerste aanzet hiertoe werd gegeven door de elite uit 1737-1739. Vijftig jaar later zijn er ook in de woningen van minder gegoeden 'moderne' aksenten waar te nemen, terwijl de topgroep op haar beurt, in een innoverende geest en met meer financiële middelen dan voordien, de trend verder zet.

In deze kontekst kan bijvoorbeeld de grotere verspreiding van een aantal voorwerpen gesignaleerd worden als een frappante aanduiding: fauteuils, zetels, hemelbedden, toilettafels, -kasten en -spiegels, buffetten en commodes (het woord alleen al is veelzeggend), matten, tapijten en behang zijn zaken die, wat de eerste periode betreft, alleen in de inventarissen van elitewoningen vermeld worden, maar later ook aan te treffen zijn bij lagere vermogensgroepen.

Achterzijde (1768) huis Oude Houtlei, 100 te Gent. (Reproductie K.I.K., Brussel).

Salon, 2^e helft 18^e eeuw. Oude Houtlei, 100 te Gent. (Reproductie K.I.K., Brussel).

Een grotere verscheidenheid in het meubilair en de decoratie, evenals een meer comfortabele woninginrichting in het algemeen, blijkt ook uit het opduiken van nieuwe voorwerpen, zoals hoekkastjes, rieten stoelen, speeltafels, wandtafeltjes, nachttafeltjes en canapés.

Verschuivingen inzake het gebruik van de beschikbare ruimte wijzen eveneens op wijzigingen in de woonstijl en het leefpatroon en weer spiegelen nieuwe opvattingen en normen met betrekking tot het leven binnenshuis. Het inventarisonderzoek openbaart, dat woningen met aparte slaapkamers, leefruimte, eetkamer en keuken in de jaren tachtig vaker voorkwamen dan in de jaren dertig van de achttiende eeuw. Zelfs in kleinere woningen ging men de diverse kamerfuncties nauwkeuriger afbakenen. In de eerste plaats werden specifieke slaapvertrekken ingericht. Bij gebrek aan bijkomende ruimte deed de keuken dan als gemeenschappelijke leefruimte en eetplaats dienst. In iedere kamer kon een bed staan; een differentiëring van de ruimte was alleen in grote woningen van de elite doorgevoerd.

Bij de meer gegoeden op het einde van de achttiende eeuw zijn er bijkomende tekens waar te nemen van een actief leven binnenshuis: er waren meerdere slaapkamers, een eetkamer, een keuken, (en eventueel nog een bijkeuken), één of twee salons en soms een aparte werkkamer ingericht; de woning verschafte aldus mogelijkheden voor individuele bezigheden - in de slaapkamer stond bijvoorbeeld een schrijftafel of een fauteuil - en voor sociaal contact - de verspreiding van speeltafels en bijbehorende spelen bijvoorbeeld is hierbij een relevant fenomeen. *'Le voyageur des Pays-Bas'* seint dat *'Les commerçans de Gand se voient, vivent entre eux ainsi qu'avec la noblesse; l'on n'en voit plus aucun d'eux fréquenter les estaminets à bière, ils ne vont plus que dans les estaminets à vin, et même fort rarement. En général, l'on aime ici beaucoup le jeu; il y a nombre de maisons où l'on se rassemble pour jouer: on y reste depuis cinq à six heures jusqu'à huit heures du soir.'*(1)

De tijd die binnenshuis werd doorgebracht, kreeg blijkbaar een meer nadrukkelijke vormgeving. Het begrip 'ontspanning' lijkt aan betekenis te winnen en er werd een meer intieme sfeer gecreëerd, o.a. door het opteren voor kleinere, meer decoratieve en comfortabele meubelstukken. Deze indruk versterkt door het feit dat men in de jaren 80 van de achttiende eeuw vaker dan voordien de kamers liet behangen en tapijten aanbracht. Schilderijen raakten daarentegen in onbruik. In de eerste periode werden er meerdere exemplaren per kamer aangetroffen; in de tweede periode ontbraken ze soms volledig. Behalve schilderijen waren prenten, spiegels, kruisbeelden en schouwversiering de decoratieve elementen die - in beide periodes en in alle milieus - het meest voorkwamen. Opvallende siervoorwerpen uit de jaren 80 zijn daarnaast pendules, vazen en vogelkooien. Een grotere belangstelling voor het natuurlijk element in huis?

(1) Derrival de GOMICOURT. *Le voyageur dans les Pays-Bas Autrichiens*. Amsterdam, 1783. T.V., p. 12.

Een biezonder opvallend gegeven is de vergrote aandacht voor de kwaliteit van de slaapvoorzieningen. In het totale budget, dat aan de aankoop van meubilair besteed werd, namen de uitgaven hiervoor een steeds grotere plaats in. Globaal genomen, schafte men zich in de tweede steekproefperiode méér, maar vooral duurere bedden aan dan in de eerste periode. Zelfs bij de laagste vermogensgroep geldt deze vaststelling. Het aantal bedden (gemiddeld twee voor vijf personen) en de waarde ervan (12 Pond) bleken in beide periodes gelijk te liggen. Op dit vlak komt de verarming, waarvan hoger sprake was, dus niet tot uiting. Het is duidelijk dat de woning bij de laagste vermogensgroep essentieel een overnachtingsplaats was. Een groot deel van het budget werd in bedden geïnvesteerd; een minimum aan comfort werd blijkbaar noodzakelijk geacht. Bij de middengroep is er voor de tweede periode sprake van een werkelijke luxe in de slaapvoorzieningen. Men gaf twee keer zoveel uit als in de eerste periode (42 Pond t.o. 23 Pond), en dit voor eenzelfde aantal bedden (gemiddeld één per persoon). Het kwaliteitsverschil is aanzienlijk. Terwijl men in de eerste periode overnachtte in een gewoon bed of ledikant, verkoos men in de tweede periode vaker een prijzig hemelbed. Dit bed is trouwens rond 1787 het statussymbool bij uitstek: in de elitewoningen werden er gemiddeld drie per woning geteld (in 1737-1739: één per twee woningen). In het slaapkamerinterieur valt de grotere verspreiding van toiletmeubilair en het gebruik van nachttafels op.

De bovenstaande uiteenzetting brengt losse elementen bij elkaar, die een welbepaalde tendens weerspiegelen. De vaststellingen, een interpretatie van cijfergegevens aangevuld en bevestigd door lektuur, zijn uiteindelijk moeilijk te verklaren. Zelfs als verandering van het leefpatroon als een vanzelfsprekende evolutie beschouwd wordt, omdat normen nu eenmaal niet eeuwiggeldend zijn en er ook steeds op technisch-praktisch vlak gestreefd wordt naar wat men vooruitgang en verbetering noemt, blijven er een aantal vragen.

Het lijkt ons biezonder boeiend om met name na te gaan waar die specifieke tendens vandaan komt, via welke kommunikatiekanalen ze verspreid werd, en waarom uitgerekend de 18e eeuw gevoeliger werd voor comfort, raffinement, diversiteit, enz. en waarom men duidelijker de functies van gebruiksvoorwerpen afbakende en nieuwe functies en behoeften creëerde.

Een ander probleem dat zich m.b.t. de interpretatie stelt, betreft het feit dat het vrijwel onmogelijk is een indruk te formuleren van de manier waarop de woning ervaren werd. "... *le vécu est chose inquiétante, les connotations sont trop nombreuses, le vocabulaire trop incertain pour décrire ce qui, précisément, ne se dit pas. (---) Il faut éviter les interprétations du type causes-conséquences, les mutations sont trop mal connues, en ce domaine du vécu quotidien, pour qu'on puisse tirer des conclusions sûres. On en est réduit, provisoirement, à la description (et à suspendre tout jugement).*"(2)

(2) LEUILLOT, P. in inleiding van THUILLIER, G. *Pour une histoire du quotidien*, p. VII en XV.

Tabel 1 : Waarde en samenstelling van meubilair en decoratie in doorsnee-inventaris.
Algemeen beeld.

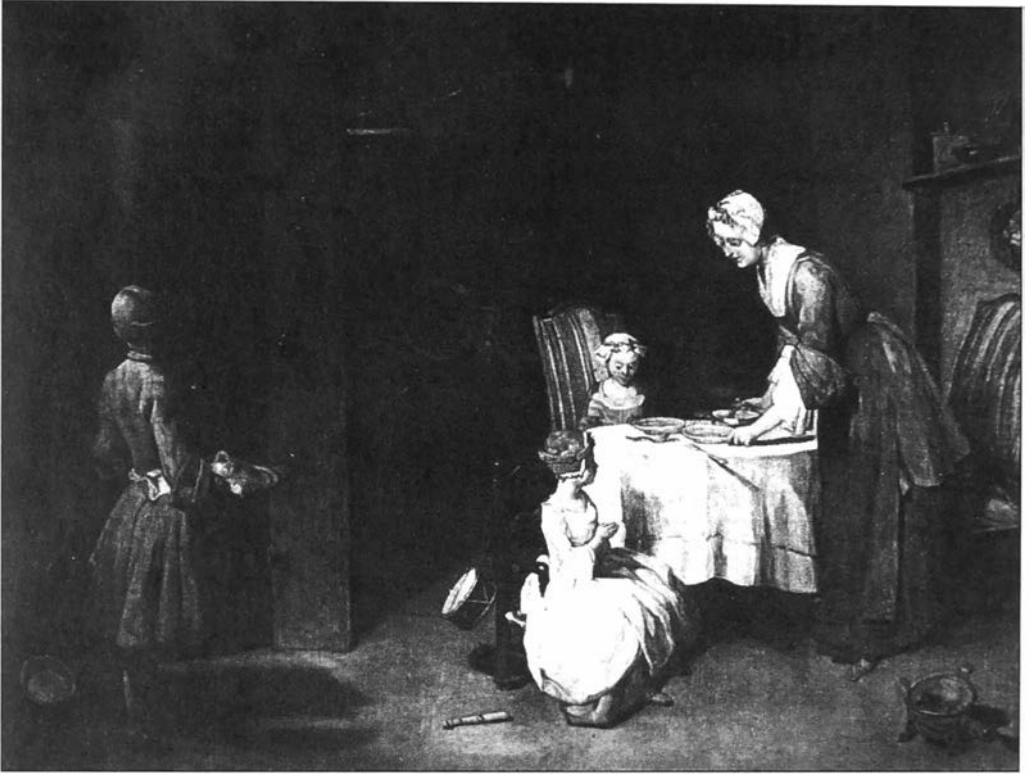
	1737 - 1739			1786 - 1788		
	Pond	% (1)	% (2)	Pond	% (1)	% (2)
bedden	£ 25	48.2	30.4	£ 50	58.3	40.0
toiletmeubels	£ 0.6	1.2	0.7	£ 2.2	2.6	1.8
zitmeubels	£ 5.5	10.7	6.7	£ 6.6	7.7	5.3
tafels	£ 6	11.6	7.3	£ 10	11.9	8.0
opbergmeubels	£ 14.5	28.1	17.7	£ 16.5	19.3	13.2
TOTAALWAARDE MEUBILAIR(1)	£ 51.6	100	63.0	£ 85.3	100	68.3
dekoratief kader	£ 10	33.3	12.3	£ 21	52.7	16.8
losse decoratieve elementen	£ 20	66.7	24.7	£ 18.5	47.3	14.9
TOTAALWAARDE DEKORATIE (1)	£ 30	100	37.0	£ 39.5	100	31.7
TOTAALWAARDE MEUBILAIR - DEKORATIE (2)	£ 81.6		100	£ 124.8		100

Tabel 1' : Waarde en samenstelling van meubilair en decoratie in doorsnee-inventaris per vermogensgroep.

	1737 - 1739			1786 - 1788		
	Inboedel - £ 100	Inboedel £ 100 à 300	Inboedel + £ 300	Inboedel - £ 100	Inboedel £ 100 à 300	Inboedel + £ 300
bedden	£ 12	£ 23	£ 42	£ 12	£ 42	£ 112
toiletmeubilair	—	£ 0.2	£ 2	£ 0.1	£ 1	£ 6
zitmeubels	£ 1	£ 4.2	£ 13	£ 1	£ 4.1	£ 17
tafels	£ 1.4	£ 5	£ 5	£ 1.7	£ 6.7	£ 6.7
opbergmeubels	£ 7.7	£ 14	£ 22	£ 3.2	£ 13	£ 39
TOTAALWAARDE MEUBILAIR	£ 22	£ 46.5	£ 93	£ 18	£ 67	£ 200
dekoratief kader	£ 1	£ 5	£ 29	£ 2.5	£ 8	£ 56
losse decoratieve elementen	£ 6	£ 17	£ 42	£ 3.5	£ 19.3	£ 42
TOTAALWAARDE DEKORATIE	£ 7	£ 22	£ 71	£ 6	£ 27.5	£ 98
TOTAALWAARDE MEUBILAIR & DEKORATIE	£ 29	£ 68.5	£ 164	£ 24	£ 94.5	£ 298

De woninginterieurs per vermogensgroep

Een beschrijving van woninginterieurs roept vele beelden op; de gegevens spreken vaak voor zich. Wat volgt moet in die zin opgevat worden. We pogen een beschrijving te geven van de doorsnee-woning, per vermogensgroep. De vergelijking tussen 1737-1739 enerzijds en 1786-1788 anderzijds zal aangeven wat de gevolgen van het sociale polarisatieproces waren op het dagelijks leven, en welke omvang de contrasten inzake de materiële leefsituatie aannamen.

Schilderij "Het gebed voor de maaltijd" (1746) door J.B. Siméon Chardin (1699-1779). Museum Boymans-Van Beuningen, Rotterdam. Een beeld uit de dagelijkse gang van zaken in een burger huisgezin in Parijs.

Schilderij "Het vieruurtje" door J.A. Garemyn (1712-1799). Brugge, Stedelijk Museum voor Schone Kunsten - Groeningemuseum. Ca. 1778. (Reproductie K.I.K., Brussel).

DE LAAGSTE VERMOGENSGROEP

De gezinnen uit de laagste vermogensgroep waren in beide periodes bepaald klein behuisd: in bijna 2/3 van de voorbeelden gaat het om één- of tweekamerwoningen en in ongeveer 1/3 gaat het om woningen van drie tot vijf vertrekken. Gezien het feit dat alleen mensen met een minimum aan bezit in de inventarissen vertegenwoordigd zijn, is het waarschijnlijk dat de grote meerderheid van de groep *bezitlozen* te Gent eveneens over nauwelijks één of twee kamers kon beschikken. Voor de inrichting komen sterke contrasten aan het licht. Het interieur van de éénkamerwoning uit 1737-1739 werd gedomineerd door twee grote bedden, een paar tafels, een zestal stoelen, twee kasten en één of twee koffers; de gemiddelde totaalwaarde bedroeg \pm 20 Pond. Vijftig jaar later is deze som gedaald tot slechts 8 Pond, voor amper één bed, één kast, één of twee tafels en een zestal stoelen. De geringe waarde van de meubels wijst er daarenboven op dat de kwaliteit laag moet geweest zijn. (3)

De decoratie was sober. In de eerste periode lijkt de kamer nog enigszins gestoffeerd (een tweetal schilderijen of schilderijtjes, een spiegel en soms een kruisbeeld of schouwversiering); in de tweede periode werden inventarissen aangetroffen waarin er vrijwel géén decoratieve elementen vermeld worden.

De gezinnen uit de laagste vermogensgroep die over meer woonruimte konden beschikken, onderscheidden zich door kwantitatieve verbeteringen. Zij beschikten evenmin over de financiële middelen om een comfortabel woonkader te creëren. De waarde van het meubilair en de decoratie bedroeg omstreeks 1738 29 Pond, omstreeks 1787 24 Pond.

DE MIDDENGROEP

Het contrast tussen de laagste vermogensgroep en de middengroep inzake materiële leefsituatie is in de achttiende eeuw vergroot. Terwijl in de eerste periode de interieurwaarde van de laagste groep 40 % van de waarde genoteerd bij de middengroep bedroeg, ging het in de tweede periode nog slechts om 25 %. Behalve de verarming van de minstvermogende gezinnen, speelt ook de verrijking van de middengroep (69 tot 94 Pond) een rol. De veruiterlijking hiervan betreft vooral meer-uitgaven voor slaapvoorziening, toiletmeubilair en voor decoratieve stoffering. Het is dan ook essentieel in deze aspecten dat er in de eerste periode minder contrasten zijn waar te nemen. Aan tafels, zitmeubilair en decoratieve elementen werd er toen echter viermaal meer uitgegeven dan door de laagste vermogensgroep. In de jaren 80 van de achttiende eeuw gold deze verhouding voor *alle* interieurcomponenten, zodat het contrast over de hele lijn nadrukkelijk aanwezig was.

Globaal genomen, leefde de middengroep in 1737-1739 in soberder en traditioneler ingerichte woningen dan in 1786-1788.

(3) De waarde van een kast bijvoorbeeld schommelde rond 1 Pond; bij hogere vermogensgroepen werd soms het viervoudige genoteerd.

Tabel 1a : Waarde en samenstelling van meubilair en decoratie in doorsnee-inventaris. Laagste vermogensgroep.

Inboedel - £ 100	1737 - 1739			1786 - 1788		
	Pond	% (1)	% (2)	Pond	% (1)	% (2)
bedden	£ 12	54.5	41.6	£ 12	66.2	48.8
toiletmeubilair	—	—	—	£ 0.1	0.7	0.5
zitmeubels	£ 1	4.5	3.0	£ 1	5.5	4.0
tafels	£ 1.4	6.0	4.8	£ 1.7	9.6	7.0
opbergmeubels	£ 7.7	35.0	26.8	£ 3.2	17.9	13.2
TOTAALWAARDE MEUBILAIR (1)	£ 22	100	76.3	£ 18	100	73.7
dekoratief kader	£ 1	14.3	3.7	£ 2.5	45.4	
losse decoratieve elementen	£ 6	85.7	19.8	£ 3.5	54.6	
TOTAALWAARDE DEKORATIE (1)	£ 7	100	23.7	£ 6	100	26.3
TOTAALWAARDE MEUBILAIR & DEKORATIE (2)	£ 29		100	£ 24		100

Tabel 1b : Waarde en samenstelling van meubilair en decoratie in doorsnee-inventaris. Middengroep.

Inboedel £ 100 à £ 300	1737 - 1739			1786 - 1788		
	Pond	% (1)	% (2)	Pond	% (1)	% (2)
bedden	£ 23	49.3	33.3	£ 42	63.5	45.0
toiletmeubels	£ 0.2	0.4	0.2	£ 1	1.5	1.1
zitmeubels	£ 4.2	9.0	6.1	£ 4.1	6.1	4.3
tafels	£ 5	10.7	7.2	£ 6.7	10.0	7.1
opbergmeubels	£ 14	30.6	20.7	£ 13	18.9	13.4
TOTAALWAARDE MEUBILAIR (1)	£ 46.5	100	67.6	£ 67	100	71.0
dekoratief kader	£ 5	23.0	7.5	£ 8	28.5	8.2
losse decoratieve elementen	£ 17	77.0	24.9	£ 19.5	71.5	20.7
TOTAALWAARDE DEKORATIE (1)	£ 22	100	32.4	£ 27.5	100	29.0
TOTAALWAARDE MEUBILAIR & DEKORATIE (2)	£ 68.5		100	£ 94.5		100

Tabel 1c : Waarde en samenstelling van meubilair en decoratie in doorsnee-inventaris. Hoogste vermogensgroep.

Inboedel + £ 300	1737 - 1739			1786 - 1788		
	Pond	% (1)	% (2)	Pond	% (1)	% (2)
bedden	£ 42	45.6	25.9	£ 112	56.1	37.7
toiletmeubels	£ 2	2.2	1.2	£ 6	3.1	2.1
zitmeubels	£ 13	14.2	8.0	£ 17	8.4	5.6
tafels	£ 5	14.0	7.9	£ 6.7	12.6	8.5
opbergmeubels	£ 22	23.8	13.9	£ 39	19.6	13.2
TOTAALWAARDE MEUBILAIR (1)	£ 93	100	56.7	£ 200	100	67.2
dekoratief kader	£ 29	40.6	17.5	£ 56	57.5	18.8
losse decoratieve elementen	£ 42	59.4	25.7	£ 42	42.5	13.9
TOTAALWAARDE DEKORATIE (1)	£ 71	100	43.3	£ 98	100	32.8
TOTAALWAARDE MEUBILAIR & DEKORATIE	£ 164		100	£ 298		100

Ongeveer 70 % van de gezinnen bewoonde middelgrote huizen (vier à zes kamers); 15 % leefde in grotere (max. acht kamers) en 15 % in kleinere woningen. Gemiddeld werden er vijf kamers per inventaris geteld.

Binnen de middengroep is zich duidelijk een elite gaan aftekenen. In 1786-1788 worden in 42 % van de inventarissen huizen met zeven à elf kamers beschreven; eenzelfde percentage betreft middelgrote woningen. Kleinere huizen lijken in dit weinig representatief te zijn (16 %).

Inzake het gebruik van de ruimte, is bij de middengroep uit de tweede periode duidelijk sprake van vernieuwing. Ook in de middelgrote en kleinere woningen werd het overnachten ruimtelijk gescheiden van de andere woning-funkties. Naarmate meer ruimte beschikbaar was, werd er daarnaast ook geopteerd voor de inrichting van een specifieke woon- en eetkamer. In de jaren 30 was men gewoon om in de leefruimte en zelfs in de keuken slaapvoorzieningen onder te brengen, zelfs wanneer theoretisch de mogelijkheid bestond om deze bedden in één van de slaapkamers te plaatsen.

Op dit vlak onderscheidde de elite zich duidelijk ten opzichte van de middengroep. Bij hen werd wél een funktionele woningindeling doorgevoerd.

DE ELITE

In grote lijnen is de levensstijl van de elites uit beide periodes vergelijkbaar. De hoger aangegeven tendenzen waren in de jaren 30 echter minder ver doorgedreven. Ook is het een feit dat de topgroep uit 1786-1788 een aanzienlijke verrijking had gekend, die in een enorme kwantiteit dure en modieuze meubels, geplaatst in een luxueuze omkadering, tot uiting komt. Tussen de middengroep en de topgroep bestonden er enorme contrasten, hoewel bepaalde aspecten, inzake mentaliteit, bij elkaar aansloten. De doorsnee-elite-woning telde in 1737-1739 acht kamers (max. 13), in 1786-1788 elf kamers (max. 19). Deze burgerhuizen geven een indruk van luxe, pracht en praal.

Een beschrijving van de inrichting van salons kan dit best illustreren, en tegelijk de aksentverschuivingen aan het licht brengen.

Een grote tafel met een tiental stoelen maakte van het salon een ontmoetings- en ontspanningsruimte. Het klinkt misschien enigszins anachronistisch, maar het valt op dat toen nog geen 'zithoek', in de huidige betekenis, bestond. In de loop van de achttiende eeuw komt hier verandering in: rond 1787 is er in de meeste salons een fauteuil aanwezig, die dan later het meubel bij uitstek geworden is, beantwoordend aan de meer nadrukkelijke opvatting van de 'living' als ontspanningsruimte. Zoals boven gemeld, behoort ook de speeltafel - met lottospel, tricktrackbord en kaartspel - tot het interieur. Het meubilair uit de tweede helft van de achttiende eeuw was verfijnd en elegant, aangepast aan de - uit Frankrijk overgewaaid - 'goût du jour'. Meubels waren als het ware ornamenten in het vertrek. Het dure wandtafeltje, het hoekkastje en de kommode zijn daar de meest sprekende voorbeelden van.

Het decoratieve karakter werd in de jaren 30 alleen gecreëerd door specifiek decoratieve elementen, zoals schilderijen, spiegels en sierporcelein, waaraan veel geld werd besteed. Het meubilair was in deze periode louter functioneel.

Het geheel geeft dus een meer verfijnde indruk voor wat de jaren 80 betreft. Ook hier lijkt de sfeer intiemmer, door aanwezigheid van tapijten, behang en eventueel wand- en plafondbeschilderingen.

Luxe kenmerkt ook de inrichting van de andere kamers. Telkens werd een aangepast kader gecreëerd, dat tegemoet kwam aan de functie van de vertrekken. De eetkamer had min of meer hetzelfde uitzicht als de woonkamer. Een tweede salon was in deze milieus niet ongebruikelijk, evenmin als een aparte kinderkamer, meerdere comfortabele slaapkamers, een werkkamer voor de heer des huizes en een kamer voor inwonend dienstpersoneel. De stoffering van de hal wijst er tenslotte op dat men veel belang hechtte aan de ruimte waar bezoekers het huis binnentreden.

Ine PISTERS

LITERATUURLIJST

BACHELARD (G.). *La poétique de l'espace*. Parijs, 1957.

BRAUDEL (F.). *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe - XVIIIe siècle*. Tome I: *Les structures du quotidien: le possible et l'impossible*. Parijs, 1979.

CULTURELE GESCHIEDENIS VAN VLAANDEREN. Deel 10: *Dagelijks leven. Sociaal-culturele omstandigheden vroeger en nu*. Deurne, 1982.

red.: BOONE (M.) - GAUS (H.) - SCHOLLIERS (P.) - VANDENBROEKE (C.)

FOURASTIE (J.) - FOURASTIE (Fr.). *Histoire du confort*. Parijs, 1973.

KIN (M.). *Economische transformaties en verarming te Gent in de achttiende eeuw*. In: "Tijdschrift voor sociale geschiedenis", 8, 1982, pp. 34-53.

THUILLIER (G.). *Pour une histoire du quotidien au XIXe siècle en Nivernais*. Parijs, 1977.

VANDER KERKEN (L.). *Filosofie van het wonen*. Antwerpen, 1965.

VAN DER WOUDE (A.) - SCHUURMAN (A.) (eds.). *Probate inventories. A new source for the historical study of wealth, material culture and agricultural development*. Papers presented at the Leeuwenborch Conference. (Wageningen, 5-7 May, 1980).

"A.A.G. Bijdragen.", 23, 1980.

WEYNS (J.). *Volkshuisraad in Vlaanderen. Naam, vorm, geschiedenis, gebruik en volkskundig belang der huiselijke voorwerpen in het Vlaamse land van de middeleeuwen tot de eerste wereldoorlog*. Deel I-IV. Beerzel/Antwerpen, 1974.

DEKORATIEVE VOORWERPEN EN BINNEN- HUISVERSIERING IN DE 18DE EEUW TE GENT

Vloer- en wandbekleding. Gordijnen. Schilderijen. Spiegels.

SFEER OF PRACHT EN PRAAL.

Kontrasten tussen sociale groepen en hun mentaliteit komen tot uitdrukking in de studie van de materiële cultuur. Eén van de mogelijke, maar belangrijke indicaties is de decoratie van het binnenhuis. Daarvan pogen we een beeld te schetsen voor Gent in de achttiende eeuw.

Dekoratie is een zeer interessante aanwijzing, omdat ze diverse aspecten van de leefwereld thuis belicht. Dekoratie is immers één van de belangrijkste 'materiële' sfeerscheppende middelen in een woning. Zeker in de achttiende eeuw, toen onder Franse invloed de notie 'commodité' steeds meer veld won, schonk men hieraan veel aandacht.

Een woning is niet alleen een ruimte, waarin gezinsleden zich kunnen terugtrekken om zich af te schermen van de buitenwereld. Vanuit de woning richt men zich ook naar de buitenwereld.(1) Ook dan speelt decoratie een belangrijke rol, o.m. bij het streven van de eigenaar om zijn prestige te vergroten. Dit kan op verschillende manieren gebeuren. Door in te spelen op de heersende trends toont de bezitter aan modieuze verschijnselen te kennen en te volgen en geeft hij aan te weten wat de eigentijdse mentaliteit als 'mooi' bestempelt.

Dekoratie kan ook in aanmerking komen als investering. Wanneer iemand 'dure' stukken aankoopt, straalt er namelijk iets van de waarde af op zijn persoon en zijn sociale positie.

We kozen twee steekproefperiodes die de jaren 1720 tot en met 1722 en 1780 tot en met 1782 omvatten. Er werden 261 staten van goed uit de eerste periode geanalyseerd en 178 uit de tweede.(2) Ze worden ingedeeld in drie vermogensgroepen: groep I omvat de staten van goed met een inboedelwaarde tussen 0 en 100 £, groep II die met een inboedelwaarde tussen 100 en 300 £ en groep III die met een inboedelwaarde vanaf 300 £. De resultaten worden samengevat in de volgende tabel:

(1) L. VAN DER KERKEN, *Filosofie van het wonen*. Antwerpen, 1965.

(2) SAG - 332 - de staten van goed met bruikbare 'prysye' van bundel 448 (27) tot en met 477 (23) en van bundel 770 (35) tot en met bundel 785 (30).

Tabel I

Aandeel van de diverse vermogensgroepen in het totaal aantal inventarissen. Aantal (n) en procentueel aandeel (%).

1720-22	n	%
Groep I	126	48,2
Groep II	91	34,9
Groep III	44	16,9
TOTAAL	261	100

1780-82	n	%
Groep I	94	52,8
Groep II	53	29,8
Groep III	31	17,4
TOTAAL	178	100

De in de staten van goed vermelde gegevens kunnen vervolledigd en uitgebreid worden met informatie uit andere bronnen, zoals museumkollekties, ikonografie, brieven, 'literatuur', reisverhalen, enz. We hebben dit in beperkte mate geprobeerd door het weergeven van enkele foto's van achttiende-eeuwse interieurs. Deze hebben echter wel betrekking op de woningen van de meer goeuden.

We bespreken het gemiddeld aantal decoratieve voorwerpen dat men in elke vermogensgroep aantreft en de globale waarde van de decoratie.

We beklemtonen dat de gegevens in verband met het gemiddeld aantal voorwerpen minima zijn. Bij de opsomming van de voorwerpen in de 'prysyen' worden veelal verschillende uitvoeringen samen vermeld. Soms wordt hierbij het exakte aantal niet weergegeven en wordt enkel genoteerd dat het om 'differente...' gaat. Om deze items toch in aanmerking te kunnen nemen, hebben we 'differente' stuks steeds geteld als minimaal twee. Daarom geven de hiernavolgende cijfers enkel een benaderend beeld.

In de periode 1720-22 bezitten de huishoudens van vermogensgroep I gemiddeld 10,6 decoratieve voorwerpen, die van vermogensgroep II gemiddeld 23,1 en die van vermogensgroep III gemiddeld 65,4. De resultaten voor de periode 1780-82 zijn min of meer gelijklopend. In de eerste vermogensgroep heeft men in deze periode gemiddeld 10,1 decoratieve voorwerpen. In de tweede vermogensgroep heeft men een vijftal stuks meer tegenover de voorgaande periode, namelijk 28,7. Ook voor de derde vermogensgroep is het resultaat groter dan in 1720-22: gemiddeld 78,3 stuks.

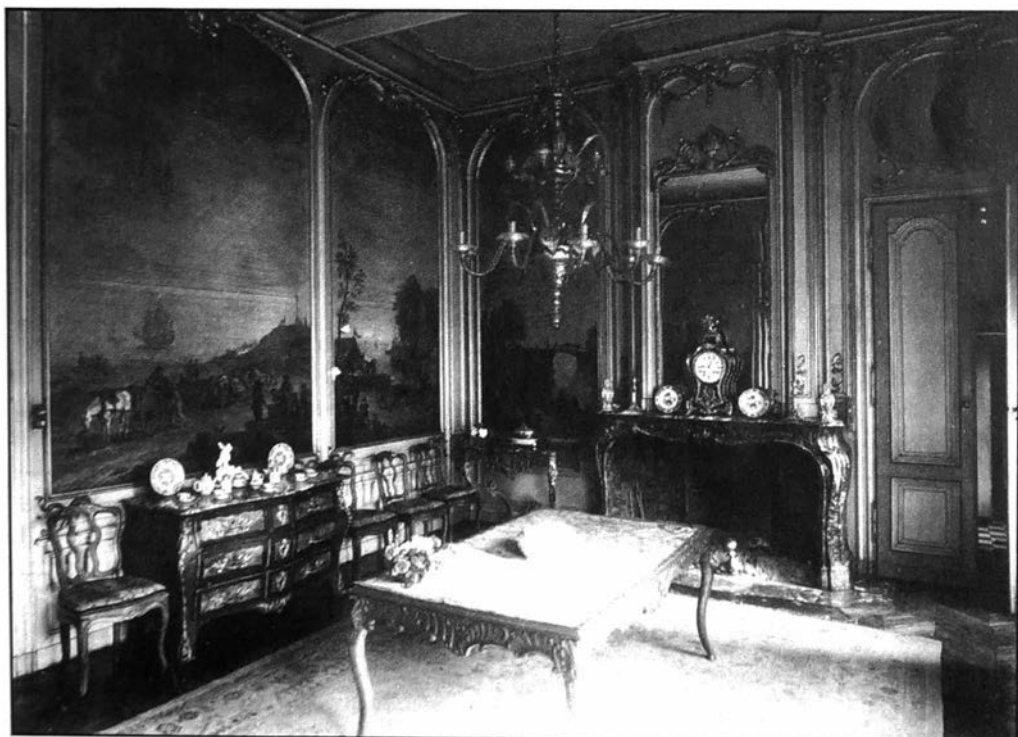
We kunnen dus besluiten dat naarmate de waarde van de inboedel stijgt en men bijgevolg meer middelen heeft om zijn huis te decoreren, men dit ook doet.

Wat de globale waarde van decoratie betreft, zijn we minder goed geïnformeerd. Niet van ieder item dat in de 'prysyen' werd genoteerd, werd ook de waarde afzonderlijk geschat. Om de totaalwaarde van de aanwezige decoratie te bepalen, hebben we enkel rekening gehouden met de aangegeven waarde per decoratief item en met vermeldingen van verschillende decoratieve voorwerpen samen.

In de periode 1720-22 besteedt men in vermogensgroep I gemiddeld 1,37 f aan decoratie, in de tweede vermogensgroep gemiddeld 7,93 f en in de derde vermogensgroep gemiddeld 87,97 f. De resultaten voor de periode 1780-82 zijn van dezelfde orde van grootte. In vermogensgroep I geeft men 1,1 f aan decoratie, in vermogensgroep II 8,26 f en in vermogensgroep III 84,02 f.

In het onderzoek ging onze aandacht uit naar een zeer breed gamma van decoratieve voorwerpen. Naast schilderijen, behang e.d. bestudeerden we bijvoorbeeld ook sierporselein, de decoratieve aankleding van meubels, de aanwezige muziekinstrumenten, enz. Hier beperken we ons tot het weergeven van de resultaten betreffende de meest representatieve decoratieve voorwerpen.

We gaan in op de frekwentie van decoratieve voorwerpen en het gemiddeld aantal stuks dat men ervan bezat. We bespreken de globale

VAN REYSSCHOOT. *Hotel Verhaegen-Lammens. Wandversiering.*
(Reproductie K.I.K., Brussel)

Tabel 2

Periode 1720-22 en 1780-82. Frekwentie van de voorwerpen en gemiddeld aantal stuks per vermogensgroep en per periode. (%: percentage berekend op het totaal aantal inventarissen in de vermogensgroep. gem: gemiddeld aantal stuks per inventaris in de vermogensgroep. d: differente).

1720-22	Groep I		Groep II		Groep III		TOTAAL	
	%	gem	%	gem	%	gem	%	gem
Behang	-	-	3,3	1,3	25	1,4	5,4	1,3
Goudleer	1,6	1	8,8	1,75	70,4	2,1	15,7	2
Vensterbord.	0,8	2	7,8	2,7	20,4	5,7	6,5	4,2
Gordijnen-onb.	10,3	2,1	31,9	2,9	84,1	8,3	30,3	5,3
Jalouzie	-	-	-	-	-	-	-	-
Vloerbekl.	3,2	1,2	4,4	1,5	27,3	2,2	7,7	1,8
Schilderijen	79,4	6,2	91,2	10,7	97,7	28,5	86,6	12,1
Prenten	0,8	d	5,5	3	9,1	3,5	3,8	3,1
(Land)kaart	0,8	3	2,2	3,5	18,2	3,1	4,2	3,2
Tapisserie	6	6	1,9	1	31,9	1,6	5,7	1,5
Spiegel	68,2	1,5	94,5	2,3	97,7	4,4	82,4	2,4

1780-82	Groep I		Groep II		Groep III		TOTAAL	
	%	gem	%	gem	%	gem	%	gem
Behang	3,2	2,3	5,7	2	67,7	3,8	15,2	3,4
Goudleer	-	-	11,3	1,5	32,2	1,2	9	1,3
Vensterbord.	7,4	3,6	18,9	4,7	74,2	10,3	22,5	7,7
Gordijnen-onb.	15,9	1,9	39,6	3	71	6,2	32,6	3,9
Jalouzie	1,1	2	3,8	2	16,1	4	4,5	3,2
Vloerbekl.	-	-	7,5	3	41,9	2,6	9,5	2,7
Schilderijen	61,7	4,9	75,5	10	83,9	15,4	69,7	8,7
Prenten	21,3	2,9	24,5	3,8	45,2	2,8	26,4	3,1
(Land)kaart	-	-	-	-	19,3	9	3,4	9
Tapisserie	-	-	-	-	22,6	1,3	3,9	1,3
Spiegel	73,4	1,5	88,7	3,2	93,5	7,5	81,5	3,2

Tabel 3a

Periode 1720-22 en 1780-82. Mediaanwaarde van de voorwerpen per vermogensgroep, uitgedrukt in gr. ct..

MEDIAAN	1720-22			1780-82		
	Gr. I	Gr. II	Gr. III	Gr. I	Gr. II	Gr. III
Behang	-	-	960	-	-	360
Goudleer	-	1272	2160	-	480	1320
Vensterbord.	-	-	160	-	86,6	120
Gordijnen-onb.	-	96	96	-	60	130
Schilderijen	26,7	80	144	39	72	90
Tapisserie	-	-	9600	-	210	360
Spiegel	60	240	480	66	240	420

Tabel 3b

Spanning van de waarde van de voorwerpen, per vermogensgroep en voor de drie vermogensgroepen samen (= totaal).

SPANNING	1720-22				1780-82			
	Gr. I	Gr. II	Gr. III	Tot.	Gr. I	Gr. II	Gr. III	Tot.
Behang	-	-	42,8	42,8	-	-	100	100
Goudleer	-	17,3	41,7	43,3	-	24	11,4	45,7
Venstergord.	-	-	13,5	30	-	7,5	36	36
Gordijnen-onb.	-	10,7	14,3	19	-	6,7	15	18
Schilderijen	21,7	104,2	400	400	24	210	31,2	280
Tapisserie	--	-	37,5	37,5	-	-	6,2	6,2
Spiegel	37,5	65	136,5	204,7	40	120	116,7	1120

resultaten per periode en de resultaten per onderscheiden vermogensgroep. Wanneer we voldoende gegevens konden verzamelen in verband met de waarde van de items of bepaalde details zoals afmetingen, grondstof, kleur, enz., dan nemen we deze ook op in de bespreking. Dit is echter niet voor alle stukken het geval. Dikwijls is de informatie zeer summier. De waarde van de bestudeerde voorwerpen wordt steeds uitgedrukt in groten courant (1 pond vlaams = 240 groten courant (gr.ct.)). Indien mogelijk berekenen we de mediaan en de spanning tussen de hoogste en de laagste waarde (3).

AANKLEDING VAN DE KAMER

Hieronder verstaan we het min of meer vaste decoratieve kader van de kamer: behang, goudleer, gordijnen, jalouzieën en vloerbekleding (4).

1. Behang van de kamer

Mobiele wandversiering bestaat uit een bekleding met weefsels of papier, die kon losgemaakt worden. Wel wordt ze op een vrij strakke manier in geskulpteerde omramingen of smalle geprofileerde lijsten gespannen (5). Daarnaast nemen geschilderde behangsels een belangrijke plaats in bij de inrichting van voorname kamers in de achttiende eeuw. Behangselschilderingen zijn geschilderde figuur-, landschap- of ornamentstukken uitgevoerd op linnen doek (6). Mettertijd komt de mode van papieren behangsels op, die aanvankelijk niet rechtstreeks op de muur worden geplakt, maar gespannen op een ingelijst weefsel (7).

(3) Mediaan: middelste cijfer van de naar grootte geschikte waarden. Om de spanning te berekenen wordt de hoogste waarde door de laagste gedeeld.

(4) Voor de exakte cijfers, zie tabel 2 en 3.

(5) M. MARIEN-DUGARDIN, *Het leven in de 18de eeuw*. (Tentoonstellingskatalogus), Brussel, 1970, p. 64.

(6) H. BOSMA, *Behangselschilderkunst in Noord-Nederland*, (Tentoonstellingskatalogus), s.l., (1985), p. 5.

(7) MARIEN-DUGARDIN, o.c., p. 64.

Tijdens de eerste steekproefperiode vinden we een vermelding van kamerbehang terug in 5,4 % van het totaal aantal bestudeerde staten van goed, een eerder laag percentage. Verwonderlijk is dit niet, omdat behang meestal een duur stuk is met louter decoratieve waarde. Dit blijkt ook uit de verhouding tussen de verschillende groepen. Kamerbehang komt enkel voor in vermogensgroepen II en III, respectievelijk in 3,3 % en 25 % van de gevallen. In 1780-82 komt behang in 10 % meer staten van goed voor. Vooral in de hoogste vermogensgroep is er een sterke aangroei, namelijk van 25 % tot 67 %. De vertegenwoordiging in groep II verdubbelt, zij het natuurlijk op een veel lager niveau dan in groep III, terwijl er in groep I sporadisch reeds kamerbehang voorkomt.

Hoeveel kamers worden er gemiddeld met behang bekleed? Tijdens de eerste periode bekomen we een gemiddelde van 1,3 per huishouden met behang. De grotere frekwentie tijdens de tweede periode blijkt niet alleen uit de grotere aanwezigheid van het item, maar wordt ook bevestigd door het gemiddeld aantal behangen kamers per huishouden. Er worden in 1780-82 gemiddeld twee kamers in huis meer behangen dan een halve eeuw tevoren. In de derde vermogensgroep is het gemiddelde 3,8.

In 1780-82 wordt in vele gevallen genoteerd dat het om papieren behang gaat. Hiervan vinden we vermeldingen in alle vermogensgroepen. In vermogensgroep III treffen we zelfs zestien vermeldingen aan, dit betekent 64 % van de vermelde bijzonderheden (8). Aangezien we in de eerste steekproefperiode nooit papieren behang terugvinden, lijkt de grotere spreiding van het behang dus wel te verklaren door de opkomst van goedkopere papieren muurbekleding. Naast papier vinden we in beide perioden ook behang in ander en duurder materiaal zoals geschilderd behang en damast.

2. Goudleer

In de 'prysyen' wordt het onderscheid weergegeven tussen kamerbehang en goudleer. Goudleer wordt vervaardigd van huiden die bedekt worden met bladtin. Het leer wordt dikwijls met een patroon bedrukt. Een deel wordt beschilderd en de rest wordt vernist met een geel glazuur dat aan bladtin een gouden uitzicht gaf(9).

De frekwentie van goudleer in de inventarissen stemt op één punt met het voorkomen van kamerbehang overeen. Beide items komen namelijk vooral voor in de hoogste vermogensgroep. Een vergelijking tussen 1720-22 en 1780-82 toont geen stijging maar een daling van het aantal huishoudens waar goudleer als kamerversiering wordt aangewend. Het percentage inventarissen met goudleer vermindert van 15,7 % tot 9 % van het totaal aantal staten van goed. In de eerste periode vinden we twee vermeldingen van goudleer terug in vermogensgroep I. In vermogensgroep II komt het item in 8,8 % van de

(8) Het percentage van een bepaald soort toevoegingen wordt namelijk niet berekend tegenover het totaal aantal vermeldingen van een bepaald item, maar wel tegenover het totaal aantal toevoegingen.

(9) P. THORNTON, *Seventeenth-century interior decoration in England, France and Holland*, New Haven; London, 1978, p. 118.

inventarissen voor. Maar goudleer komt voornamelijk in de hoogste groep veel voor. Het is vertegenwoordigd in 70,4 % van de inboedels. In 1780-82 daalt de frekwentie van deze vorm van kamerversiering. We constateren vooral in de derde groep een sterke daling, met meer dan de helft. De frekwentie in deze groep bedraagt dan nog 32,2 %.

Betreffende het gemiddeld aantal kamers waarin goudleer terug te vinden is, kunnen we dit vermelden: in de eerste helft van de achttiende eeuw worden er gemiddeld twee kamers per huis met goudleer bekleed. In 1780-82 daalt het gemiddelde tot 1,3. De vermindering is het meest uitgesproken in vermogensgroep III. Het gemiddelde daalt hier van 2,1 tot 1,2. Het blijkt dat goudleer in de tweede helft van de achttiende eeuw niet meer zo gegeerd is en bovendien als minder waardevol wordt beschouwd.

In de hierboven vermelde gegevens onderkennen we enige evolutie op het gebied van de wandbekleding van de mooie kamers in huis, waar kamerbehang en goudleer vooral gebruikt worden. Tijdens de eerste helft van de eeuw komt in de meervermogende huishoudens nog voornamelijk goudleer als wandversiering voor. In de tweede helft van de achttiende eeuw gaat de voorkeur uit naar behang, op dat moment een meer modieus artikel.

3. Gordijnen

Gordijnen worden in de achttiende eeuw zeker niet voor ieder raam opgehangen, maar zijn niet ongewoon in belangrijke kamers, meer bepaald eetkamers, slaapkamers en privé-vertrekken. Dikwijls worden de gordijnroeden of -ringen weggestopt achter een boord(10).

Deze rubriek wordt opgesplitst in een deel venstergordijnen en een deel gordijnen zonder meer. Deze verdeling behouden we omdat dit het geval is in de bron. Het is ons opzet hier meer specifiek de gordijnen aan de vensters onder de loep te nemen, maar uit de inboedellijsten komt niet altijd even duidelijk naar voor wanneer het nu juist om gordijnen aan de vensters gaat. Specifieke venstergordijnen worden door ons in een aparte rubriek samengenomen, maar ook gordijnen zonder meer hebben we overgenomen, omdat het hier in een aantal gevallen om venstergordijnen kan gaan. Waarschijnlijk betreft het dikwijls een samenvoegen van alle gordijnen die in een bepaalde kamer voorkomen, zeker wanneer bijvoorbeeld de gordijnen aan bed en aan de vensters overeenstemmen. Gordijnen die duidelijk bij een bepaald meubel horen, laten we buiten beschouwing omdat ze met het meubel in kwestie een eenheid vormen.

In de eerste door ons bestudeerde periode komen in 6,5 % van de huishoudens venstergordijnen voor. In de lagere vermogensgroepen vinden we ze niet dikwijls terug. In groep III zijn ze vertegenwoordigd in 1/5 van de inboedels. Tijdens de tweede helft van de eeuw worden ze meer frequent. In het totaal komen ze nu in 22,5 % van de inventarissen voor. We treffen ze aan in 7,4 % van de inboedels van vermogensgroep I. In groep II verhoogt hun frekwentie tot 1/5, maar ze is vooral enorm toegenomen in de derde groep, namelijk tot 74,2 % van de inventarissen.

Ook het gemiddeld aantal stuks is in 1780-82 gestegen tegenover 1720-22. Het algemeen gemiddelde voor 1720-22 bedraagt 4,2 en voor

(10) THORNTON, *o.c.*, p. 135-137.

1780-82 7,7 stuks. In alle onderscheiden vermogensgroepen bemerken we tijdens de tweede periode bijna een verdubbeling.

De niet nader gespecificeerde gordijnen kennen met enige nuances een gelijke verspreiding tijdens de eerste en tweede periode. Algemeen komen ze voor in 30,3 % van de inventarissen in 1720-22 en in 32,6 % van de inventarissen in 1780-82. De verhouding tussen de vermogensgroepen blijft van dezelfde orde van grootte in de eerste en tweede periode. Het gemiddeld aantal stuks ondergaat evenmin een duidelijk evolutie.

Om tenslotte een beeld te kunnen schetsen van wat het bezit aan venstergordijnen in de achttiende eeuw moet geweest zijn, hebben we beide reeksen cijfers samengenomen (11). Dit resultaat is dan wel te groot, omdat ook niet-venstergordijnen mee verwerkt zijn. Toch vult het de informatie over venstergordijnen enigszins aan. Algemeen komen we gordijnen, dus zowel venstergordijnen als niet nader gespecificeerde stukken, in 1/3 van de huishoudens van de eerste periode tegen. Ze zijn vertegenwoordigd in 11,1 % van de inventarissen van vermogensgroep I, in 37,4 % van de inboedels van vermogensgroep II en in 86,4 % van de inboedels in vermogensgroep III. Tijdens de tweede periode kunnen we ze in meer inventarissen terugvinden. De algemene frekwentie bedraagt 41 %. In vermogensgroepen I en II stijgt de frekwentie met ongeveer 10 % tegenover 1720-22, in groep III stijgt ze tot 90 %. Ook het gemiddeld aantal stuks vertoont dezelfde evolutie. In 1780-82 zijn er globaal bijna twee gordijnen meer dan in 1720-22 (een stijging van 5,7 naar 7,4).

Naast een grotere verspreiding, worden venstergordijnen ook goedkoper in de tweede helft van de achttiende eeuw.

Veel bijzonderheden kunnen we voor de periode 1720-22 niet vermelden, maar wanneer we ze aantreffen, waren ze meestal erg uitgebreid.

- De vermelding '*met toebehoren*' komt voor bij 33,3 % van de toevoegingen. We veronderstellen dat het daarbij gaat om aanvullingen bij de eigenlijke gordijnen zoals daar zijn de roeden, gordijnkoorden enz..
- De vermeldingen van het materiaal: 44,4 % van de toevoegingen verwijzen naar damasten gordijnen en 55,5 % naar katoen.
- Tenslotte de kleurvermelding, waarbij we enkel '*witte*' gordijnen terugvinden.

In de periode 1780-82 vinden we als belangrijkste detail '*toebehoren*' terug, in vermogensgroep II bij 92,8 % van de bijzonderheden, in vermogensgroep III bij 82 %. De vermeldingen van kleur en materiaal zijn eerder sporadisch (één vermelding van '*Kortrijks damast*' in groep II en telkens één vermelding van '*witte*' venstergordijnen in groep II en III).

We besluiten dat in 1720-22 het artikel vrij weinig voorkomt, iets meer in de hoogste vermogensgroep. In 1780-82 kunnen venstergordijnen in vermogensgroep III tot de reeks algemeen verspreide voorwerpen gerekend worden, terwijl kenmerken van deze evolutie reeds naar voor komen in de lagere vermogensgroepen.

(11) Om de frekwentie te bepalen, wordt iedere inventaris waarin minstens éénmaal gordijnen voorkomen, ongeacht welke soort, geteld als één.

Naast venstergordijnen vinden we soms vermeldingen van jalouzieën. Een jalouzie bestaat uit evenwijdige dunne latten van hout in lintwerk of kettinkjes. Ze schijnen ontwikkeld te zijn in de achttiende eeuw (12).

In 1720-22 blijken ze nog niet gekend, toch niet in de door ons bestudeerde inboedels. In de tweede steekproefperiode bedraagt de globale frekwentie 4,5 %.

4. Vloerbekleding

In dit onderdeel besteden we aandacht aan de vloerbekleding, die in de bron wordt vermeld als 'matte' en 'partairekleet'. Matten zijn in tegenstelling tot 'partairekleden' geen geweven, maar gevlochten vloerbekleding. Matten werden vroeger niet alleen gebruikt tegen de koude en de vochtigheid, maar ook ter versiering van mooie kamers (13).

Om de frekwentie te berekenen nemen we matten en 'partairekleden' samen. In de eerste periode komen ze in 7,7 % van het totaal aantal inventarissen voor. In vermogensgroep I worden ze vermeld in 3,2 % van de inventarissen, in vermogensgroep II is de frekwentie 4,4 % en in groep III 7,5 %. Het gemiddeld aantal stuks schommelt tussen 1,2 en 2,2 voor de drie vermogensgroepen. Tijdens de tweede periode ligt de totale frekwentie iets hoger, namelijk 2 % alhoewel we in vermogensgroep I geen vloerkleden meer aantreffen. In vermogensgroep II komt vloerbekleding in 7,5 % van de inventarissen voor. Vloerkleden zijn in 15 % meer inventarissen van de derde vermogensgroep vertegenwoordigd dan in 1720-22. Algemeen bezit men in 1780-82 één tapijt of mat meer dan in 1720-22. In de derde vermogensgroep wordt ook éénmaal een trapkleed genoteerd.

Tenslotte maken we een onderscheid tussen matten en tapijten. De meeste inventarissen vermelden bijna uitsluitend matten. Enkel in de derde vermogensgroep bezit men meer tapijten. In de jaren 1720-22 zijn 46,1 % van de vermeldingen tapijten tegenover 58,4 % matten en in 1780-82 38,5 % tapijten tegenover 69,2 % matten. Het aandeel matten blijft dus steeds groter.

SCHILDERIJEN EN OVERIGE MOBIELE WANDBEKLEDING

Behalve schilderijen bespreken we ook prenten, (land)kaarten en tapisserie.

1. Schilderijen

Schilderijen zijn één van de eerste en meest in het oog springende vormen van versiering. De achttiende-eeuwse schilderkunst in Europa staat onder Franse invloed. Ze streeft een lieflijk en speels decor na en zoekt eerder te bevallen dan te treffen. De schilderkunst diende als decor, achtergrond, kader. Haar taak was het het leven te veraangemen en samen met de bouwkunst en de beeldhouwkunst, de zogenaamde sekundaire kunsten, het beeld van harmonie en geluk

(12) THORNTON, o.c., p. 141.

(13) F. FREDERICX, *De mat als type van vroegere westerse vloerbekleding*, In: Oostvlaamsche Zanten, 33, (1958), p. 77.

VAN REYSSCHOOT. *Hotel d'Hane-Steenhuysse. Eetzaal. Landelijk feest. Detail doek nr. 4.*
(Reproductie K.I.K., Brussel)

weer te geven (14). De belangrijkste vertegenwoordiger van de Gentse decoratieve schilderkunst was de familie Van Reysschoot. De meest bekende onder hen was Pieter Norbert Van Reysschoot, die talrijke Gentse interieurs dekoreerde (14).

Gedurende de eerste helft van de eeuw is het schilderijenbezit zeer uitgebreid. We vinden in bijna alle huishoudens één of meer schilderijtjes terug, namelijk in 86,6 % van de inboedels. In vermogensgroep I zijn ze aanwezig in 79,4 % van de huishoudens of ongeveer 4/5 van het totaal aantal inventarissen uit deze vermogensgroep. De frekwentie in vermogensgroep II is 92,2 % terwijl ze in vermogensgroep III 97,7 % bedraagt.

Schilderijen zijn niet meer zo gegeerd tijdens de tweede steekproefperiode. Ze zijn nog aanwezig in 67,7 % van de inboedels van vermogensgroep I, bijna 1/5 minder dan in 1720-22. Toch is dit een niet te verwaarlozen cijfer, want schilderijen zijn voorwerpen met een specifieke decoratieve functie, goed vertegenwoordigd bij een sociale groep met geen groot of zelfs een klein bezit. In vermogensgroep II worden ze vermeld in 3/4 van de inboedels, 15 % minder dan in de vorige periode. In de hoogste vermogensgroep zijn schilderijen nog goed vertegenwoordigd, namelijk in 83,9 % van de inventarissen. Schilderijen zijn dus niet meer bijna overal aanwezig.

In 1720-22 bevinden zich in een huis gemiddeld 12,1 (zowel grote als kleine) schilderijen. Voor vermogensgroep I is dit de helft van het algemeen gemiddelde. In vermogensgroep II heeft men gemiddeld 10,7 schilderijen en in vermogensgroep III bijna het drievoudige hiervan, namelijk 28,5. In 1780-82 zijn schilderijen niet alleen minder frekwent, ze komen ook in minder grote aantallen voor. Het algemeen gemiddelde voor de drie vermogensgroepen samen is nog 8,5. Men heeft in 1780-82 dus een drietal schilderijen minder dan in 1720-22. Dit algemene beeld moet toch genuanceerd worden voor iedere groep. In de eerste vermogensgroep heeft men nog gemiddeld 4,9 schilderijen, ongeveer één minder dan tijdens de vorige periode. Dit betekent geen spektakulaire daling. In vermogensgroep II bedraagt het gemiddelde aantal 10, hetzelfde als in de eerste helft van de eeuw (16). De middengroep, eerder behoudsgezind, verandert zijn gewoonte op dit vlak minder. Dit in tegenstelling tot de hoogste vermogensgroep waar de daling eerder spectaculair is. Het gemiddeld aantal valt namelijk terug op bijna de helft, van 28,5 op 15,4.

Aangezien we over een groot aantal gegevens beschikken in verband met de waarde, kunnen we zonder problemen de drie vermogensgroepen met elkaar vergelijken. De mediaan in vermogensgroep I bedraagt 1/3 van die in de tweede groep en ongeveer 1/5 van die in de hoogste groep. De mediaanwaarde in de middengroep bedraagt iets meer dan de helft van die in groep III. Er is dus een duidelijke verschuiving van de meest voorkomende waarde per vermogensgroep.

(14) M. FREDERICQ-LILAR, *De schilderkunst van de 18de eeuw*. In: *Gent. Duizend jaar kunst en cultuur*. (Tentoonstellingskatalogus), Dl. 1, (Gent), 1975, p. 224-225 en 227.

(15) IDEM, *Les influences françaises sur l'œuvre de P.N. Van Reysschoot*, (Etudes sur le XVIIIe siècle, nr. 6), Bruxelles, 1979, p. 21-28.

(16) Een aparte 'prysye' van schilderijen die het beeld te sterk vertekent, werd buiten beschouwing gelaten.

Wanneer we deze waarden vergelijken met de cijfers voor de tweede helft van de achttiende eeuw, dan bekomen we volgende resultaten. De mediaan-waarde in vermogensgroepen I en II ondergaat geen grote veranderingen. In groep I is de waarde wel 13 gr.ct. meer, maar dat schrijven we vooral toe aan het beperkter aantal gegevens dat we aantreffen. De verschuiving in vermogensgroep III daarentegen is wel opvallend. De mediaan bedraagt hier nog slechts 90 gr.ct. of een daling met 37,5 %. In de hoogste vermogensgroep heeft men dus niet alleen een minder groot aantal schilderijen, maar ze zijn tevens minder waardevol.

2 Voorgaande bespreking wordt vervolledigd door de berekening van de spanning tussen de hoogste en de laagste waarden in de verschillende vermogensgroepen, respektievelijk 21,7 en 24. In vermogensgroep II is de spanning in 1780-82 dubbel zo groot als tijdens de voorgaande periode, maar de laagste waarden zijn kleiner. We kunnen dit resultaat in verband brengen met het gemiddeld aantal stuks dat men in deze vermogensgroep bezit (10,7 in 1720-22 en 10 in 1780-82). In tegenstelling tot de hoogste vermogensgroep lijkt men in de middengroep nog wel relatief veel belang aan schilderijen te hechten. De frekwentie mag dan wel zijn afgenomen, maar daar waar men schilderijen bezit gaat het om eenzelfde aantal stuks en om een vergelijkbare waarde tegenover de periode 1720-22.

In de derde vermogensgroep blijkt men lang niet meer zo geïnteresseerd te zijn in schilderijen. Naast de mediaanwaarde neemt ook de spanning af en wel op een spektakulaire manier. In plaats van een spanning van 400 in 1720-22 bekomen we nu nog slechts een spanning van 31,2. Even waardevolle werken als tijdens de voorgaande periode zijn niet meer aanwezig. Men geeft in de hoogste vermogensgroep duidelijk minder geld uit aan schilderijen en investeren in belangrijke werken lijkt uit den boze.

We kunnen dus besluiten dat schilderijen in de tweede helft van de achttiende eeuw aan belang inboeten tegenover de periode 1720-22.

De inventarissen bieden naast gegevens over de waarde van schilderijen ook bijzonderheden die onder meer betrekking hebben op de afmetingen, het materiaal, de plaats waar het schilderij zich bevindt en het uitgebeelde onderwerp.

De toevoegingen '*groot*' of '*klein*' geven ons een idee over de afmetingen van schilderijen. Het meest worden '*schilderijtjes*' genoteerd. In de periode 1720-22 hebben 80 % van de toevoegingen in vermogensgroep I er betrekking op. In vermogensgroep II is dit 51 %, in vermogensgroep III slechts 29 %. Voor de periode 1780-82 zijn de gegevens veel minder uitgebreid. We verkrijgen de volgende resultaten: 75 % in vermogensgroep I, 60 % in vermogensgroep II en geen enkele vermelding in vermogensgroep III. De toevoeging '*groot*' komt veel minder voor. Mogelijk wordt aan schilderijen van '*courante*' afmetingen niets toegevoegd. In de eerste periode betreft het slechts 5 % van de toevoegingen in vermogensgroep I, 4,1 % van de toevoegingen in vermogensgroep II en 3,4 % in vermogensgroep III. In de tweede steekproefperiode vinden we hierover geen informatie.

Verder hebben we een beperkt aantal noteringen in verband met het materiaal, bijvoorbeeld schilderijen op paneel, 'met zilveren platen' (mogelijk gedeeltelijk bedekt), met vergulde lijsten enz.. Een aantal toevoegingen heeft betrekking op de plaats waar het schilderij zich bevindt. Het zijn noteringen van schouwstukken, centraal geplaatste schilderijen en supra-porta's. De meest frekwente toevoeging is 'op' of 'boven de schouw'.

In de periode 1720-22 wordt het op de schilderijen uitgebeelde onderwerp weergegeven bij 5 % van de toevoegingen in vermogensgroep I, 16,3 % in vermogensgroep II en 58,6 % in vermogensgroep III. Voor de periode 1780-82 is de informatie in de staten van goed veel minder uitgebreid (17).

Deze gegevens deelden we in in negen categorieën namelijk: godsdienst, mytologie, allegorie, geschiedenis, portret, landschap, stilleven en onbepaald (18). In de periode 1720-22 kan in de eerste vermogensgroep 1 schilderij geklasseerd worden in de rubriek godsdienst en twee in de rubriek landschap. In de tweede vermogensgroep horen twee schilderijen thuis in de rubriek godsdienst, vijf in de afdeling portretten, twee schilderijen zijn stillevens en twee behoren tot de categorie onbepaald.

Tabel 4

Indeling van de onderwerpen van de schilderijen in categorieën. Vermogensgroep III van 1720-22 en 1780-82.

Groep III	1720-22	1780-82 + lijsten
Godsdienst	14,4 %	26,8 %
Mytologie	1,9 %	2,3 %
Allegorie	0,5 %	0,6 %
Geschiedenis	0,5 %	5,5 %
Portret	28,7 %	9,9 %
Landschap	40,7 %	30,7 %
Stilleven	9,7 %	10,4 %
Genre	0,5 %	9,9 %
Onbepaald	1,4 %	3,9 %

In de derde vermogensgroep, waar we van minimum 216 schilderijen het onderwerp kennen (tengevolge van het voorkomen van 'differentie'), hebben vier categorieën enig belang. De allerbelangrijkste categorie is zonder twijfel 'landschap'. Daartoe behoren niet minder dan 40 % van de schilderijen waarvan we het onderwerp kennen. Een tweede zeer belangrijke categorie is het 'portret' waartoe bijna 30 % van de schilderijen behoren. Tenslotte zijn ook godsdienst en stilleven

(17) Wel werd de 'prysye' van de overleden dochter van een schilder opgenomen en de schilderijen uit een zeer uitgebreide 'inventaris van de meubelen ende catheyen van huysraede' juist omdat de overige gegevens zo beperkt zijn.

(18) Als basis voor deze categorieën mochten we gebruik maken van de indeling van W. BRULEZ, in zijn boek *Cultuur en getal*.

VAN REYSSCHOOT. *Hotel d'Hane-Steenhuysse. Eetzaal. Landelijk feest. Detail doek nr. 4.*

(Reproductie K.I.K., Brussel)

niet onbelangrijk. Voor de allerbelangrijkste rubriek 'landschap' berekenen we ook de spanning van de waarden. Deze bedraagt 52,2.

In de periode 1780-82 kennen we van 183 schilderijen het onderwerp. Ook in deze periode blijft de rubriek 'landschap' de belangrijkste: 30,7 % van de 183 schilderijen. Opvallend in deze periode is wel het grote aantal 'ruïnes' in deze categorie. In de periode 1720-22 vinden we hiervan geen voorbeelden. In de tweede helft van de achttiende eeuw is dit genre van schilderijen echter zeer modieus en dit weerspiegelt zich ook in de staten van goed. Belangrijker dan tijdens de voorgaande periode is de categorie 'godsdienst'. Het 'portret' boet aan belang in, terwijl het 'stilleven' in dezelfde mate vertegenwoordigd is. Daarnaast komen voornamelijk de genrestukken op. We beklemtonen wel dat door het beperkte aantal gegevens in deze periode de cijfers met de nodige omzichtigheid moeten geïnterpreteerd worden. Informatie over de schilders is uiterst zeldzaam.

2. Prenten

Naast schilderijen komen in de bron ook 'prentiens' voor. De volksprent kent in de zeventiende en achttiende eeuw een grote verspreiding. Er worden taferelen uit het dagelijkse leven, kermissen, stoeten, volksspreuken enz. op uitgebeeld (19).

Biezonderheden worden bij de prenten nergens vermeld, maar we veronderstellen dat het in de meeste gevallen om gedrukte prenten moet gaan. In elk geval worden ze duidelijk onderscheiden van de kleine schilderijtjes. In 1720-22 vinden we nog maar weinig vermeldingen van prentjes. Algemeen komen ze in 3,8 % van het totaal aantal inboedels voor. In 1780-82 vinden we ze in 23 % meer inventarissen terug. In groepen I en II zijn ze vertegenwoordigd in ongeveer 1/5 van de inventarissen. De stijging in de hoogste vermogensgroep is zeer groot, zodat we ze in bijna de helft van de inboedels aantreffen. De hogere frekwentie in groep III, zowel in 1720-22 als in 1780-82, is verwonderlijk. We vermoedden dat in serie gedrukte prenten, voornamelijk in de hogere vermogensgroepen, geen vergelijking konden doorstaan met schilderijen. De prenten hebben wel degelijk enig belang in de interieurs.

Het gemiddeld aantal prenten ligt in beide perioden aan de lage kant. We beklemtonen wel dat voor het overgrote deel 'differente' prenten werden genoteerd.

3. (Land)kaarten

Kaarten of landkaarten zijn geen veel voorkomend artikel. In de jaren 1720-22 is hun frekwentie iets hoger en komen ze ook, zij het sporadisch, in alle vermogensgroepen voor. Algemeen treft men ze in 4,2 % van het totaal aantal inventarissen uit de eerste periode aan. In de derde vermogensgroep is de frekwentie ongeveer 1/5. Dit blijkt ook in 1780-82 het geval te zijn.

4. Tapisserie

Wandtapijten creëren warmte en stemming. In de achttiende eeuw is tapisserie zeker niet de meest geliefde vorm van wandversiering, tengevolge van de opkomst van het behang. Het achttiende-eeuwse tapijtwerk hecht minder belang aan de personages. Dikwijls wordt de boord van de tapijten zelfs weggelaten en worden ze in de eiken lambrisering van het vertrek ingelijst. 'Aldus verloor de beweeglijke bekleding, vroeger de belangrijkste, stilaan veld.' (20).

Tapisserie komt voornamelijk in de hoogste vermogensgroep voor. Een hele kamer tapijten vertegenwoordigt ook in de achttiende eeuw nog een klein fortuin. Algemeen komt tapijtwerk voor in 5,7 % van de inventarissen van de eerste periode. De vertegenwoordiging in de derde vermogensgroep is meer dan redelijk, bijna 1/3 van de staten van goed. In de jaren 1780-82 daalt de frekwentie in de derde groep met 9 %.

(19) M. DHOOGHE-DANNIER, *De grafiek*. In: *Gent. Duizend jaar kunst en cultuur*, (Tentoonstellingskatalogus), Dl. 1, (Gent), 1975, p. 375.

(20) E. DUVERGER, *Tapijtwerkers en tapijtwerk te Gent*, In: *Gent. Duizend jaar kunst en cultuur*, (Tentoonstellingskatalogus), Dl. 3, (Gent), 1975, p. 505.

Gewoonlijk treft men één of twee kamers tapisserie in een huis aan. Soms komen ook nog losse stukken voor. Tapisserie is door zijn hoge waarde bijna onbestaande in de lagere vermogensgroepen.

SIER-GEBRUIKSVOORWERPEN, DE SPIEGEL

Spiegels zijn in de achttiende eeuw zeer in trek. Niet alleen worden ze meer en meer uitverkoren als versiering boven de schoorsteenmantel, ze worden tevens op een wandconsole geplaatst tegen de tegenoverstaande muur (21). Of zoals PATTE ze beschreef: *'formant par leurs répétitions avec celles qu' on leur oppose des tableaux mouvants qui grandissent et animent les appartements et leur donnent un aspect de gaieté et de magnificence'* (22).

Een belangrijke evolutie in het bezit van spiegels kunnen we niet aangeven. Dit betekent nochtans niet dat de spiegel onbelangrijk zou zijn. De spiegel is en blijft een zeer frekwent voorwerp. Zowel in de eerste als in de tweede periode is de frekwentie zeer hoog: we vinden spiegels respectievelijk in 82,4 % en 81,5 % van het totaal aantal staten van goed, meer dan 4/5 van de inboedels in elke periode. Voor de verschillende vermogensgroepen bekomen we de volgende cijfers. In groep I treffen we spiegels aan in 68,2 % van de inventarissen en in groep II in 94,5 %. In groep II bezit men spiegels in 97,7 % van de inventarissen. Tijdens de tweede periode is de frekwentie in vermogensgroep I 73,4 %, in vermogensgroep II 88,7 % en in groep III tenslotte 93,5 %.

De verspreiding van de spiegel is duidelijk zeer groot en van dezelfde orde als de frekwentie van de schilderijen. Het aantal spiegels per huishouden ligt wel lager, maar het is toch één van de eerste voorwerpen met een zekere decoratieve waarde die men zich aanschafft. Een spiegel heeft natuurlijk een nuttige functie, maar wanneer hij redelijke afmetingen heeft, voegt hij door de weerkaatsing van het beeld een dimensie toe aan een kamerbeeld.

Het gemiddeld aantal stuks tijdens de eerste steekproefperiode bedraagt 2,4. In 1780-82 stijgt het tot 3,2 stuks. Dit is vooral het gevolg van het hogere gemiddelde in vermogensgroep III. De mediaanwaarde ondergaat in de loop van de achttiende eeuw niet veel veranderingen. Verschillen zijn er wel tussen de vermogensgroepen onderling. De waarde in vermogensgroep I is ongeveer vier maal kleiner dan in vermogensgroep II en acht maal tegenover groep II (zeven maal in 1780-82). De waarde in de tweede vermogensgroep is maar half zo groot als in de derde groep (43 % in 1780-82).

Als toevoeging worden veelal spiegeltjes vermeld. Vermeldingen van grote spiegels zijn veel schaarser. Er wordt ook onderscheid gemaakt tussen gewone spiegels en *'tafel- en toiletspiegels'*. Deze *'tafel- en toiletspiegels'* zijn echter bijzonder schaars. Uitleg over de lijst komt ook voor. Een greep uit de vermeldingen: *'vergulde'*, *'gouden'*, *'zilveren'*, *'ebbehouten'*, *'schiltpadde'*, bewerkte lijsten. Tenslotte krijgen

(21) MARIEN-DUGARDIN, o.c., p. 75.

(22) Aangehaald in:

M. FREDERICQ-LILAR, *L'Hôtel Falligan. Chef d'œuvre du rococo gantois*. (Travaux de la faculté de philosophie et de lettres, LXV), Bruxelles, 1977), p. 45.

we soms informatie over de plaats van de spiegels: vrij veel boven de schouw, de zogenaamde 'cheminée à la royale' of 'à la mansarde'. Daarbij troffen we ook één vermelding aan van '2 trameau spiegels', namelijk twee tegenover elkaar opgestelde spiegels ('en trumeau') die het licht weerspiegelen. Alhoewel we de toevoeging slechts éénmaal noteerden, is het mogelijk dat wanneer spiegels samen geschat worden er ook penanten mee bedoeld worden, maar helemaal zeker is dit niet.

SLOTBESCHOUWINGEN

Aan de hand van gegevens over decoratie kunnen we achterhalen hoe de mensen hun materiële leefwereld aangenamer maken. Meteen wordt ook duidelijk hoe men in zijn interieur gestalte geeft aan rijkdom en prestige.

In de eerste helft van de achttiende eeuw gaat de voorkeur uit naar goudleer als kamerversiering, in de tweede helft van de eeuw preferreert men behang. Gordijnen zijn frekwenter in de inventarissen terug te vinden in de tweede steekproefperiode. Ook vloerbekleding is in de periode 1780-82 meer verspreid. Al deze items komen voornamelijk voor in de derde vermogensgroep.

Schilderijen zijn gedurende de hele achttiende eeuw één van de decoratiemiddelen bij uitstek. In de tweede helft van de eeuw zijn ze voornamelijk in de derde vermogensgroep minder gegeerd, en worden ze minder duur. Prenten komen meer voor naar het einde van de eeuw toe. Landkaarten komen zowel in de eerste als in de tweede helft van de eeuw in ongeveer 1/5 van de inventarissen van groep III voor. Tapisserie is in de periode 1780-82 minder frekwent.

Tenslotte is ook de spiegel een zeer belangrijke vorm van decoratie. De waarde ondergaat niet veel veranderingen, de verschillen tussen de vermogensgroepen zijn daarentegen wel belangrijk.

We krijgen informatie over zeer frekwent terugkomende voorwerpen, naast slechts sporadisch voorkomende items. We kunnen modieuze tendenzen onderkennen, eigen aan de eerste of de tweede helft van de eeuw. We zien een evolutie in de opkomst van bepaalde voorwerpen en het minder frekwent worden van andere. Tenslotte zijn er gegevens over de voorkeur voor bepaalde voorwerpen in bepaalde milieu's. Aan de hand van deze benadering probeerden we te onderkennen hoe sfeer en pracht en praal op mekaar inspelen.

Inez BOURGEOIS

BIBLIOGRAFIE

Bronnen-archivalische

SAG - Reeks 332

De staten van goed met bruikbare 'prysye' van bundel 448 (27) tot en met bundel 477 (23) en van bundel 770 (35) tot en met bundel 785 (30).

Literatuur

BOSMA, H., *Behangschildderkunst in Noord-Nederland*. (Tentoonstellingskatalogus), s.l., (1985).

DHOOGHE-DANNIER, M., *De grafiek*. In: *Gent. Duizend jaar kunst en cultuur*. (Tentoonstellingskatalogus), Dl. 1, (Gent), 1975, p. 381-396.

DUVERGER, E., *Tapijtwerkers en tapijtwerk te Gent*.

In: *Gent. Duizend jaar kunst en cultuur*. (Tentoonstellingskatalogus), Dl. 3, (Gent), 1975, p. 503-526.

FREDERICQ-LILAR, M., *L'Hôtel Falligan, chef d'œuvre du rococo gantois*. (Travaux de la faculté de philosophie et de lettres, LXV). Bruxelles, (1977).

FREDERICQ-LILAR, M., *Les influences françaises sur l'œuvre de P.N. Van Reysschoot*. (Etudes sur le XVIIIe siècle, 6). Bruxelles, 1979, p. 21-28.

FREDERICQ-LILAR, M., *De schilderkunst in de 18de eeuw*.

In: *Gent. Duizend jaar kunst en cultuur*. (Tentoonstellingskatalogus), Dl. 1, (Gent), 1975, p. 223-244.

FREDERICX, F., *De mat als type van vroeger westerse vloerbekleding*. In: *Oostvlaamse Zanten*, jg. 33, (1958), p. 77-105.

MARIEN-DUGARDIN, A.M. *Het leven in de 18de eeuw*. (tentoonstellingskatalogus), Brussel, 1970.

THORNTON, P. *Seventeenth-century interior decoration in England, France and Holland*. New Haven; London, 1978.

VANDER KERKEN, L. *Filosofie van het wonen*. Antwerpen, 1965.

OOSTVLAAMSE ZANGIDIOMEN

Dr. Lucy Gelber

Idiomen en muziekidiomen

Idiomen zijn eigenaardigheden van een taal, meestal kollektief bedoeld, bijvoorbeeld het taaleigen van een bepaald gewest in het Vlaamse land. Een tweede betekenis van de term *idioom* is: de tongval, het dialect, eigen aan een bepaalde streek of plaats, bijvoorbeeld de Oostvlaamse tongval of, plaatselijk beperkt, het Gentse dialect.

Het gangbaar gebruik van de uitdrukking *idioom* slaat op de gesproken moedertaal. In deze bijdrage passen wij het begrip *idioom* in zijn volle, tweevoudige betekenis op de gezongen moedertaal toe. Alle aandacht gaat daarbij naar het volkseigen en daarin naar het streek-eigen resp. naar het plaatselijk zangidioom. Dit specifiek muziekaal idioom heeft qua inhoud betrekking op de tonaal-melodische en/of metrisch-ritmische structuur van de zangtaal.

Zangidiomen en milieu

Zangidiomen ontstaan in een gesloten levensmilieu waarin de zingende houding, op alle leeftijden, vanzelf spreekt. Bepaalde melodische ladders en zangformules op deze ladders vestigen zich door hun dagelijks gebruik in het auditief geheugen. Bepaalde gemeten figuren prikken door motorische gewenning de ritmische verbeelding. Mondelinge overlevering in het familiale milieu in de kindergemeenschap en in de volksgemeenschap verzekeren aan deze vokale expressievormen hun idiomatisch karakter.

Hedendaagse situatie

Wij leven met mogelijkheden van vlugge verplaatsing, onderling kontakt, auditieve en visuele informatie, wat een halve eeuw geleden tot de fantasiewereld van Jules Verne behoorde. Kunnen zangidiomen dan heden ten dage nog ontstaan en blijven bestaan? Uw skeptisch bedenken is gegrond. En toch kunnen we uw vraag positief beantwoorden, dit evenwel op voorwaarde dat we aan idiomen een zekere vrijheid van verspreiding toekennen zonder hun idiomatisch karakter te verliezen. Juist begrepen blijven dan idiomen kenschetsend voor de zangwijze van hun geboortestreek of -plaats. Maar daarnaast komt ook een en ander niet streekeigen idioom in zwang en worden zij zelf ook buiten hun streek aangewend.

In deze situatie van behoud en geleidelijke spreiding van zangidiomen speelt de zangtraditie in de kinderlijke samenleving een betekenisvolle rol. Terwijl reeds de opgroeiende jeugd in het huidig levensmilieu de aangeboren zanghouding verliest en daardoor ook de taaleigen zangidiomen niet meer daadwerkelijk assimileert, beoefent de kinderschaar thans ongewijzigd dezelfde zangspelen die hun ouders en voorouders reeds beoefenden. Opnamen uit de jaren vóór 1940 enerzijds en van recente data anderzijds mogen hiervan een sprekend bewijs zijn.

Voorbeelden met kommentaar

Vruchtbaar zanten van zangidiomen is het doel van deze bijdrage. Daartoe geschikt materiaal zijn bij uitstek de zangwijzen die door een bepaalde tonaal-melodische en/of metrisch-ritmische configuratie ingegeven zijn. Hieruit blijkt dat waarom de kindertzang opnieuw, thans omwille van zijn muzikale structuur, in het brandpunt van de aandacht treedt.

Onze verzameling in de *Koninklijke Bibliotheek Albert I* te Brussel, het *Volkliedearchief Alfons Verbist-Lucy Gelber*, met zijn rijke documentatie aan authentieke volks- en kindertzang uit alle gewesten van het Vlaamse land, is de bron van informatie en van toelichting door muzikale voorbeelden. De volgende stoffering van zangidiomen is ontleend aan deze verzameling, die thans ruim 10.000 nummers bevat. De signatuur boven elk lied, bijv. Cat. 4733, wijst naar de klassering van zijn opname en transkriptie in muziekschrift. De voorbeelden zijn qua melodie - veelal qua melodie én tekst - niet in de bronnenliteratuur te vinden; zij verschijnen hier voor het eerst in druk.

Onze hartelijkste dank gaat naar de Broeders F.C., Henri *Roobaert*, Lucien *Geleyn* en Aimé *Peireman* voor hun medewerking aan de voltooiing van deze bijdrage.

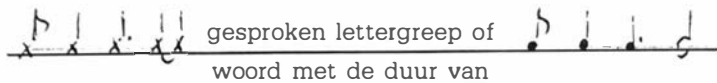
In deze bijdrage over Oostvlaamse zangidiomen blijkt, uit de samenstelling van de muziekvoorbeelden, dat, naast Oost-, ook Westvlaamse zangwijzen in aanmerking komen. Hoe en waarom? Vergelijkend beluisteren van melodieën uit verschillende gewesten bewijst dat Oost- en West-Vlaanderen een eigen onderling gelijkend bezit aan zangidiomen kennen. Bij nader toezicht valt een verschil in traditie op. In het Westen is het behoud van zangidiomen, en daardoor de rijkdom aan nog levende idiomen, merkkelijk sterker. Er is bij de Oostvlaamse zangexpressie nog steeds sprake van idiomatische invloeden. De muzikale illustratie ontleent voorbeelden aan beide gebieden, maar zal voorrang geven aan Oostvlaamse documentatie.

Toelichting van de muzikale notatie. De melodieën zijn op passende zanghoogte opgetekend in een beperkt aantal verschillende toonladders. De keuze van ladders wenst tegemoet te komen aan een vlotte oriëntatie in het notenbeeld enerzijds, en anderzijds aan een intuïtieve overeenstemming van notatie voor een zelfde idioom in verschillende melodieën. Wil daarbij niet uit het oog verliezen dat de notennamen bij de omschrijving van de idiomen toontrappen en geen toonhoogten betekenen. De notennamen *do*, *re*, *mi* bijv. in de gamma van *F* de toonhoogten (toetsen op de piano) *f*, *g* en *a*, in de gamma van *D* de toonhoogten *d*, *e* en *fis*; enz.

Een index rechts beneden de notennaam betekent de ligging van de resp. toontrap in het octaaf beneden de *do*; bijv. *la*₁, *si*₁, *do*. Een index rechts boven de notennaam betekent de ligging van de betreffende toontrap in het octaaf boven de *do*; bijv. de octaafsprong *do do'* naar omhoog.

Waar de zangstem overslaat in gemeten spreektoon worden de bolvormige koppen van de konventionele notentekens vervangen door kruisvormige. Dit symbool staat dan steeds in de tweede tussenruimte van

de notenbalk en betekent dat deze tijdwaarde gewoonweg gesproken wordt. Volgende ritmische interpretaties van dit teken dienen in acht genomen :

Zie bijv. Cat. 7970 (p. 114) en Cat. 3161 (p. 117).

De ritmische optekening van de melodieën houdt rekening met hun maatgebonden en/of maatvrij verloop. Het maatgebonden verloop is af te lezen van de maataanduiding en een doorlopende reeks maatstrepen. Het maatvrij verloop blijkt uit het gebruik van gemeten tijd- en rustwaarden zonder maataanduiding noch maatstrepen; zie bijv. Cat. 3161 (p. 117). Het wisselend maatgebonden/maatvrij verloop is te herkennen aan een onderbroken maatindeling: het maatgebonden gedeelte wordt door een dubbele maatstreep van het maatvrij gedeelte afgescheiden; zie bijv. Cat. 3765 (p. 112).

Opsporen en juist interpreteren van zangidiomen veronderstelt een brede kijk op de traditie, tevens een vertrouwde omgang met de muzikale volkskunde. We hebben de suggestie van het onderwerp te danken aan de hoofdredactie van dit tijdschrift, sedert een eeuw bekend als een rechtstreeks verderzetten van de traditie; een tijdschrift dat ook openstaat voor hedendaagse antropologische en etnomusikologische strekkingen in het volkskundig onderzoek. Een ernstig antwoord op de vraag naar het ontstaan en het voortbestaan van zangidiomen in het Vlaamse land veronderstelt evenwel onvermijdelijk de toepassing van sommige begrippen en vaktermen. Maar u zult, ook zonder een helder inzicht in die begrippen, bij de lektuur van deze bijdrage het doel bereiken: de zangexpressie in uw eigen levenskring nader leren kennen; vol bewondering in uzelf de aangeboren muzikaliteit van het Vlaamse gemoed en haar rijke stoffering door zangidiomen ervaren.

1. Tonaal-melodisch, tevens metrisch-ritmisch idioom: *do re*. Dit idioom

- is tonaal een genetisch idioom, ingegeven door de kinderlijke zangtaal in haar beginstadium;
- ontstaat op het ogenblik dat de zangstem reliëf geeft aan de taalmelodie;
- is melodisch een streekeigen zangidioom, ingegeven door de wijze hoe de Oostvlaamse kindermund op de melodische ladder *do re* melodieert;
- komt in zijn tweeledige gemetenheid voort uit een aangeboren bewegingsimpuls die alhoewel streekeigen, zich nochtans niet bekommert om het gesproken taalaccent en de laatste lettergreep van het antwoord ten sterkste beklemtoont.

Zie: Cat. IX 10 (p. 108) / Cat. IX 11 (p. 109)

Dit zijn uitnodigingen tot spel, gezongen door jongens van het eerste en tweede leerjaar tijdens de speeltijd op het speelplein van de school. De tekst van de formule mag gewijzigd worden volgens het spel

waartoe de jongens oproepen, maar de zangwijze kent een vastbepaald muzikaal geraamte: zó en niet anders wordt deze roep toonen maatvast hernomen, totdat een voldoende lange rij van jongens over de speelplaats meestapt.

2. Tonaal-melodisch idioom: *do (re) mi*. Dit idioom

- behoort tonaal tot de pentatonische zangidiomen, door de eeuwen heen tot op heden toe, als wezenlijk vocale structuren in zwang naast het actueel Westers toonsysteem van zeven diatonische en vijf chromatische toontrappen, het hepta- en het chromatisch type;
- kent melodisch, door zijn vokale en genetische motivatie, ook in de Vlaamse, en in 't biezonder in de Oost- en Westvlaamse kindermond, tal van idiomatische interpretaties.

Vooreerst drie voorbeelden van zang in zwierende beweging, thans tussen *do* en *mi*.

Cat. 4733 (p. 109) / Cat. 5862 (p. 109) / Cat. 6005 (p. 110)

U herinnert zich aan uw eigen kinderjaren: u telde met dezelfde korte formule op de voeten van uw spelmakkers af en hernam het telgebaar, zoals Koen, totdat allen afgeteld waren; u zong zoals de meisjes van Gent en Melsen van de koffiepot en van het teddybeertje en u kon, even handig als zij daarbij passend touwtjedraaien en -springen.

Bemerk nu melodisch bewust de kenschetsende sprong naar de *mi* op het bepalend moment bij het aftellen; als een suggestieve uitbeelding van een wijziging in de dansfiguur.

We bieden u een zestal zangwijzen in gebonden stijgende en/of dalende deining aan. Het mag u, bij een onderlinge vergelijking van hun melodisch profiel, niet ontgaan hoe de impuls van de beweging nu van *do*, dan van *mi* of *re* uitgaat.

Cat. XIV 82 (p. 110) / Cat. 8447 (p. 111)

Een sterrelied uit Oudenaarde en een koewachtersroep uit het Westvlaamse Oedelem zijn de volgende voorbeelden. Het eerste werd, bijna 50 jaar geleden, door kinderen van ongeveer 8-12 jaar gezongen, de roep deelde onze zegspersoon, ruim 20 jaar geleden, zingend mee. De toen 80-jarige Richard D. wist te vertellen dat hij deze, tot nu toe onbekende roep destijds als kleine koewachter op de wei leerde en zo, op verre afstand, met andere koewachtertjes in contact kon komen. Beide melodieën, het sterre- en het koewachtersdeuntje, beelden in rustige drieledige gemetenheid een zelfde stijgende en dalende melodieboog uit.

Cat. 8787 (p. 111) / Cat. 7623 (p. 111)

Een bruggespel van Eeklo en een deuntje op het klokkengelui in de Westhoek. Beide melodieën, eens te meer in 3/4, vertonen een zelfde dalende golf van de melodie. Zij herinneren in hun melodieuze gebondenheid, versterkt door hun gedurig herbeginnen in ritmisch rustige kadans, aan de symbolische betekenis van het klokkengelui: het weer-

galmen en wegsterven in het bovenzinnelijk leven.

Cat. 8558 (p. 111) / Cat. 8538 (p. 112)

Nogmaals twee zangwijzen, thans beide uit Eeklo, die op gelijkende wijze, nu in 6/8 en vanuit de toontrap *re*, stijgen en dalen in het beperkt bereik van *do* en *mi*. De tekst van het natuurlied is bekend: de kinderen zingen het voor de kraaien die boven hun hoofd voorbijtrekken. Maar onze zegspersoon zingt het deuntje echt op zijn Eekloos. Zo ook zingt Broeder C., op hetzelfde idioom, een liedje uit Klein Duimke, waarvan geen enkele verzameling van Vlaamse vertelsels de melodie vermeldt. Beide liederen zijn modellen van gezongen kinderlijke volkspoëzie.

Cat. XIV 68 (p. 112) / Cat. 3765 (p. 113)

Zeker zijn tekst en gebruik van deze deuntjes u bekend. In dit verband illustreren zij het idioom waarin de melodie rond de *mi* zwaait en met een sprong of louter melodisch gebonden naar de *do* daalt. Ook de kruiskoppen, d.w.z. louter gesproken taal aan het einde van zinsneden en van het deuntje, zijn kenschetsend.

3. Tonaal-melodisch idioom: *la₁ do re mi*. Dit idioom

- verbreedt het voorgaande penta-idioom door het gebruik van de toontrap *la₁* die virtueel tot de klankenfamilie van het pentatype behoort;
- is modaal en melodisch een betekenisvol, wezenlijk Oostvlaams zangidioom. Het zet in met de kenschetsende formule van alle kindersang, hier: *do re do la₁*, maar melodieert voort op *do mi (do)*, resp. op *do re mi la₁*. Beide zangwijzen, en vooral de laatste, geven reliëf aan de penta-*la*-modus. In hun harmonisch mineur-karakter herleeft een modische traditie in het Oud-nederlandse lied.

Cat. 7072 (p. 113) / Cat. 5172 (p. 114) / Cat. 1532 (p. 114)

Het zijn aftelrijmpjes en een rondedans uit Oost-Vlaanderen, schijnbaar onnozele, gezongen kinderspraak die ons veel kan leren. Zangidioten houden geen verband met bepaalde teksten of zangsituaties. Zij zijn door de traditie in hun muzikale gedaante bepaald; zij bevestigen hun blijvende aktualiteit door de improvizatie van steeds nieuwe teksten.

4. Tonaal-melodisch idioom: (*la₁*) *si₁ do re (mi)*. Dit idioom

- is tonaal een kenschetsend Oost- en Westvlaams zangidioom. Het behoort tot het hexatype, een klankenfamilie van zes dominanten (*do-sol-re-la-mi-si*) die nauw verwant is met de gregoriaanse modi en overheerst in alle soorten van het echte volkslied;
- kent modaal en melodisch zijn eigen bewegingsvormen die, noch in theorie noch in praktijk, mogen worden geïnterpreteerd als melodieën op een onvolledige toonladder in het hedendaagse majeur- en mineursysteem.

Drie groepen voorbeelden zullen gelegenheid bieden tot bewust her-

beleven van dit onbewust vertrouwd idioom. Vooreerst drie Oostvlaamse deuntjes en een Westvlaams die op de beperkte melodische ladder *si₁ do re* verlopen.

Cat. 7970 (p. 114) / Cat. 5526 (p. 115) / Cat. 4677 (p. 116) / Cat. 6253 (p. 116)

Bemerk bij deze voorbeelden de melodische beweeglijkheid op een idioom van slechts drie toontrappen; konstateer daarbij ook de merkwaardige vrijheid van zijn gemeten interpretatie in deze of gene maat, met maatwisseling of slechts in maatvrij ritme. Een vergelijking tussen deze en de voorgaande versie van het kalenderlied "*Op enen dertien-avond*" (Cat. 7970 en Cat. XIV 68, beide afkomstig uit Ronse), laat ons beseffen dat een zelfde tekst, zelfs ter plaatse, nu op dit, dan op dat vertrouwd idioom wordt gezongen.

Thans twee Oostvlaamse melodieën en één Westvlaamse die op de melodische ladder *si₁ do re mi* gezongen worden. Hun verwantschap met de voorgaande voorbeelden is onmiskenbaar. Maar thans treft de wonderbare melodische verrijking van de zangwijze door de verbreding van de melodische ladder door de toontrap *mi*.

Cat. 3161 (p. 117) / Cat. 3365 (p. 117) / Cat. 6824 (p. 118)

De koewachtersroep illustreert opnieuw de kenschetsende overgang van de zang- naar de spreektoon. Samen met de Oedelemse roep op *do re mi*, zie hogerop Cat. 8447, en met de roepen die we in de Oostvlaamse Zanten, LIV, nr. 1, 1979 publiceerden, is dit lied een overtuigend bewijs dat koewachtersroepen in beide Vlaanderen nog wel te vinden zijn en dit ondanks de tegengestelde bewering van Paul Collaer in: "*Une étude systématique de la chanson wallonne... est impossible parce que l'on n'a pas pris soin depuis la Moyen Age, de le conserver en les transcrivant. Toutefois... il subsiste encore un certain nombre de documents anciens et de traditions vivantes caractéristiques... l'on y a conservé des chants de pâtres qui ont complètement disparu en pays flamand.*" (p. 137 in zijn studie *La musique populaire traditionnelle en Belgique*, Brussel, Palais des Académies, 1974). Zuster Marie H., die ons het lied op 70-jarige leeftijd in het jaar 1967 zingend meedeelde, is van een boerenhof afkomstig. Zij leerde het van haar broers en zong het zelf op de wei.

Ten slotte een Westvlaams lied waarin de melodie haar beweging over de kern van de melodische ladder (*si₁ do re*) heen, naar beneden tot de *la₁* uitbreidt: *la₁ si₁ do re*. Dit melodisch idioom, samen met de stijlvolle maatwisseling tussen 2/4 en 3/4 (in oude notatie tussen 2/2 en 3/2) alsook de liederstekst wijzen op de afkomst van het gezang uit het patrimonium van het Oudnederlandse lied.

Cat. 8652 (p. 118)

Dit lied van de kluizenaar bleef tot nu toe onbekend; Br. H. *Roobaert* F.C. kon het in 1983 voor het eerst te Waarmaarde opvangen en het verschijnt thans voor het eerst in druk.

De liederstekst is helaas, onvolledig. Zegspersoon, Frans P. (° 1923) leerde het lied destijds van Moeder Clara C. (° 1897), die zich van sommige

strofen nog wel de inhoud kon herinneren, maar niet meer de tekst van de versregels. Niemand anders ter plaatse zong het lied. Voor Br. Roobaert, zelf van westvlaamse afkomst, is de vertelling van de kluzenaar niet onbekend, de vertolking van de inhoud ervan als gezongen gedicht hoorde hij hier evenwel voor het eerst.

5. Tonaal-melodisch idioom: *do re mi fa sol la si*, resp. *sol₁ la₁ si₁ do re mi fa*, met maatwisseling, orgelpunt of gemeten stilstand op het melodisch hoogtepunt; soms ook eens met het opstijgen naar deze hoogste toontrap in vertraagd ritme. Dit idioom

- behoort tonaal tot de heptatonische zangidiomen. Zij bevatten de zeven diatonische toontrappen van het actueel Westers toonsysteem;
- is melodisch gekenschetst door zijn sterk harmonisch getint verloop met een uitbreiding tot de grote of kleine septime (*do-si* of *sol₁-fa*).

De zangwijze, bekend in onze streken kent vooral in Oost-Vlaanderen tal van idiomatische varianten. De aanvankelijk bedaarde bewegingsimpuls waaruit de melodie meteen opvliegt naar de dissonante toontrappen *si* of *fa*, om dan weer, guitig en behendig af te dalen naar de konsonante sfeer van het aanvankelijk niveau, kortom de wijze hoe de zang melodisch, ritmisch en harmonisch verloopt, mag als een portret gezien worden van *Tijl Uilenspiegel* en, over de generaties heen, van zijn huidige broers en zussen. Het is een zangexpressie van het Vlaams temperament.

Een eerste groep van twee Oostvlaamse melodieën, Sint-Pieterliederen, dokumenteert de perfecte uitbeelding van het zangidioom. Het tweede lied bevat een zwierige verbreding van het idioom.

Cat. XIV 79 (p. 120) / Cat. 1190 (p. 120)

Beide kalenderliederen zijn gezongen ter gelegenheid van het Sint-Pietersfeest op 28-29 juni, het een in 1938, het ander 1973. Het eeuwenoude gebruik van het Sint-Jansfeest met de dans onder de rozenhoed herleeft jaarlijks, tot op heden toe, in het volksleven; een zelfde lied, ongewijzigd naar tekst en melodie, blijft het dansfeest inleiden. Dit blijkt uit de bovenstaande liederen. Zelfs in de 20ste eeuw die, tot in de kleinste dorpen, het familiaal en maatschappelijk leven in zijn fundamenteën heeft vervormd, bewijst de traditie haar mysterieuze kracht: zij verzekert het bestaan en het voortbestaan van de eigen aard, de eigen expressievormen en idiomen.

In een Gents karnavalslied begint de melodie in 3/4 met een gebonden zangwijze op het *do re mi*-idioom. Het tweede gedeelte brengt in 6/8 een transpositie van het idioom met de *do si*-gulf, naar het bereik van de toontrappen van *sol₁* tot *fa*.

Cat. 5422 (p. 121)

Het is wellicht nuttig te vermelden dat Vader V. een muzikaal betrouwbare zegspersoon is: hij zingt vrij en toonzuiver op het gehoor en hij kent de liederen die hij zingt uit zijn kinder- en jeugd jaren. Immers, Vankenhove noteert, met toelichting van tekst en gebruik, twee liederen van gelijke inhoud en gelijkende tekst, (Vankenhove,

R. en Lepage, A., *Het volksleven in het straatlied*, Gent, Volksdrukkerij, 1932, p. 38-39). De melodieën, oppervlakkig vergeleken, vertonen een zekere gelijkenis van melodisch profiel. Bij nadere vergelijking evenwel wijzen hun notaties op zo grondige verschillen dat hun tonaal-melodisch en metrisch-ritmisch verloop niet tot een zelfde basismelodie te herleiden is.

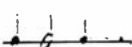
Een rondedans uit Knesselare vertoont een gelijkaardige wijze van melodiëren : begin in het penta-idiom $1a_1$ *do re mi*, en een transpositie naar het heptabereik sol_1 -*fa* door de meest dissonante, in de middeleeuwen zelfs verboden "duivelse" melodische sprong : *fa-si*.

Cat. 5535 (p. 121)

Thans nog een gegeven dat ons opvoedkundig ten zeerste interesseert. De louter melodische interpretatie van het idiom in het hexatype, zonder ritmisch reliëf te geven aan het melodisch hoogtepunt, leert dat dit betekenisvolle idiom reeds voorafbeeldingen in de kinderlijke zangtaal kent; hoe zijn volmaakte vorm zich daarin zelfs geleidelijk ontplooit : tonaal-melodisch, harmonisch en metrisch-ritmisch.

Cat. 96 (p. 122) / Cat. 1185 (p. 122)

Beide liederen worden door kinderen bij dansspelen gebruikt : zij keren zich één voor één om als ze genoemd worden. De gedurige herhaling totdat allen omgekeerd zijn, versterkt, vooral in de zangwijze van *Eine*, het opvliëgend karakter van de melodie en tevens de tegenstelling met haar opnieuw gewoon, d.w.z. louter melodisch afdalen naar deze of gene slottoon. Ook hebt u zeker reeds opgemerkt dat echte kindersang zich weinig bekommert om "fatsoenlijk" in een bepaalde modus met de grondtoon te eindigen.

6. Ritmisch idiom : **resp.** Dit idiom

- is ingegeven door het taalritme en het kan zich in de maten 2/4, 3/4 en 4/4 voordoen;

- kan nochtans, door gedurige herhaling, zo sterk reliëf krijgen dat het de ritmische cadans van de melodie zelfs tegen het taalritme in beïnvloedt.

In voorgaande voorbeelden konden we een ritmische beïnvloeding van het zangidiom ervaren. Thans leren we een bepaalde gemeten bewegingsvorm als zodanig als ritmisch idiom kennen. Historisch gezien ontmoeten we deze ritmische configuratie in het Oudnederlandse lied. In het hedendaagse volkslied is ze een uitgesproken Oosten Westvlaams idiom : de vierde resp. halve noot treedt in de gebonden vloeiende beweging van de melodie tegenstrijdig in, zonder dynamische en melodische nadruk. Eeuwenoude traditie schuilt dus achter deze bewegingshabitus. De stijlvolle interpretatie onderscheidt zich in principe van deze die beantwoordt aan gesyncopeerde jazzritmen.

Vier voorbeelden illustreren de toepassing van het idiom onder zijn tweevoudige verschijningsvorm. We noteren in het eerste lied de transpositie van het idiom in dubbele snelheid met maatwisseling bij de terugkeer naar de oorspronkelijke snelheid.

Herinnert U zich het gebruik van deze liederen? Allemaal deuntjes bij het touwtjespringen die stof bieden tot een overweging over de betekenisvolle rol van de school bij het beoefenen van zangidiomen en hun stijlvolle toepassing ervan, hier op een dansspel van artistieke allure.

Touwtjespringen met varianten en wisselende snelheden in de zangwijze, de danspassen en het draaien van het touwtje is een kunstvaardigheid: een muzikale en motorische behendigheid waarbij gratie en zwier met durf en uithoudingsvermogen gepaard gaan. Welnu, idiomaten en bewegingsvormen kunnen we slechts door voorbeeld en leiding leren. Van wie? Onze blik richt zich naar de school. Waar een leerkracht, door aangeboren muzikaliteit en zangvreugde, idiomatisch liedmateriaal met de leerlingen zingt, speelt en danst, waar een schoolhoofd, in het dagelijks schoolleven, beroep doet op de verworven muzikale vaardigheden van grotere leerlingen, daar blijven volks- en streekeigen zangidiomen bewaard en worden ze, samen met stijlvolle bewegingsvormen, aan het opgroeiende kind voortgeleerd.

7. Plaatselijke zangidiomen.

Dit zijn tonaal-melodische idiomaten die op een vooraf bepaald, vaststaand metrisch-ritmisch geraamte verlopen.

Ze ontstaan door een toepassing op dit geraamte van een idiomatische zangformule of een bekende liedmelodie.

Zangidiomen zijn muzikale taalvormen die we door hun gebruik onbewust assimileren en, eveneens onbewust, blijvend onthouden. Opnieuw rijst de vraag die we hogerop onder *Hedendaagse situatie* stelden: "Kan vandaag, in een alzijdig open milieu, nog sprake zijn van streekeigen, laat staan van plaatselijke zangidiomen? Deze bevraging, o.m. van competente volkskundigen, is ongetwijfeld gegrond; een pessimistische visie op de heersende omstandigheden zou evenwel voorbarig zijn. Dit mag uit voorbeelden van hedendaagse idiomaten blijken.

Zing het volgende liedje van Juffrouw Ting onbevangen, zonder redeneren, maar volgens de melodie boven de tekst:

Cat. 4802 (p. 125)

U roept spontaan, indien u niet van Huise afkomstig zijt: "Ja maar, ja maar, zo gaat ons liedje niet! Wij zingen Juffrouw Ting..." Inderdaad, elders, zelfs ook elders in Oost-Vlaanderen, zingt men Juffrouw Ting niet op deze melodie. En toch: te Huise zingt oud en jong in de familie Vdh. bij het klappen in elkaars handen deze melodie.

Nu een Westvlaams voorbeeld: hoe de kinderen van Staden de alomgekende ronde van Klein Anna, hier van Maria, dansend zingen. De eerste tien strofen worden staande, in wisselzang uitgebeeld, in de elfde strofe dansen allen samen in de ronde.

Cat. 5104 (p. 126)

Opnieuw verbaast ons het verloop van de melodie, vooral haar slotlei-

ding naar de hoge *do*.¹

Een tweede voorbeeld: het alom dansspel van Maroefelke of van Marolleke, zoals het in Sint-Niklaas wordt gezongen.

Cat. XIV 88 (p. 126)

Drommels, het laatste Marolleke! Wij struikelen erover en komen ten val. Nochtans, de kinderen van Sint-Niklaas zingen deze voor ons onverwachte zwenking van de melodie naar het *si₁ do re*-idioom zo onbevangen als kon het niet anders.

In dit verband dient de naam van Remi Ghesquiere (1905) uitdrukkelijk te worden vermeld, de volkskundige musicus die alom bekend is door zijn deskundige verzamelingen van Vlaamse volks- en kinderliederen. Maar weinigen weten dat hij, naast zijn notaties van het gezongen kinderspel, ook het bestaan van plaatselijke zangidiomen observeerde en hun betekenis in de kindierzang voor het eerst, en tot nu toe, als enige vorser signaleerde. Hij stelde vast dat "eens de zangwijze van een streek vastgesteld (is), diezelfde melodie 't muziek uitmaakt van bijna al de kinderliedjes en speel- en aftelrijmkes." (*Kinderspelen I Spelen met zang*, 1905, 190-191). Tevens noteerde hij van een tiental Westvlaamse gemeenten het tonaal-melodisch idioom van Sinte-Maartensliederen.

In verdere literatuur bleef niet slechts deze passage, maar ook het vraagstuk van zangidiomen als zodanig buiten beschouwing.

De inleidende wenk ons niet aan vakkundige toelichtingen te storen, was welkom. Zonder deze of gene nadere omschrijving van een zangidioom helder te begrijpen, werd het zangidioom voor ons toch een vertrouwd begrip. De muzikale toepassingen ervan treffen door de verrassende aktualiteit voor onszelf. Het taalkundig aspekt opent nieuwe horizonten in ons volkskundig denken. Muzikale folklore op markt en straat, in herbergen en variétés komt hierbij niet in aanmerking wegens de niet volkse inspiratie van de zangwijzen.

Als antwoord op deze belangrijke inzichten dankt u de muzikale volkskunde voor de zwenking in uw belangstelling naar het niet eenvoudige maar boeiende vraagstuk van het zangidioom, en daarin vooral naar idiomen in de Oost- en Westvlaamse zangtaal.

MUZIEKVOORBEELDEN

COWBOY

CAT. IX 10

Zwijnaarde, 1968

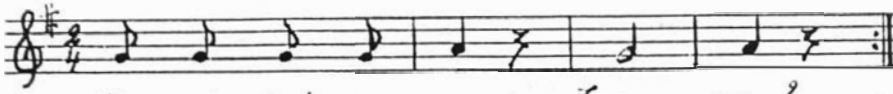
Al wie doet er mee: An-to-tje?
Cow-boy-tje
(steeds herhalen)

Jongens (6-8 j.): Oproep tot 'spel.

ZORRO

CAT. IX 11

Zwijnaarde, 1965

Al wie doet er mee: Zor-ro!
op: Rod-ten

Jongens (6-8 j.): Oproep tot spel.

VOET WEG

CAT. 4733

Zelzate, 1975

Doe die mi-te voet eens weg!

Jongens (9 j.): Aftelrijmpje.

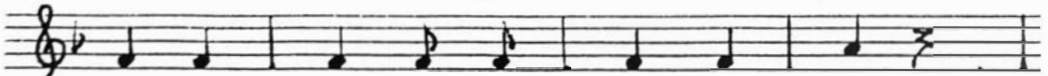
KOFFIEPOT

CAT. 5862

Gent, 1970

Eus-sin de kop-fie in de kop-fie-pot,

En ik stond er van bo-ven-op.

E-me ovi-e-vaar op e-me poot,

Ze-ven kik-ker-tjes al in de sloot.

Ein, twee, drie, vier, vijf, zes, ze-ven.

Meisjes (8-10 j.): Touwtjespringen.

TEDDYBEERKE

CAT. 6005

Melsen, 1970

Eed-dy-beer-ke, Ted-dy-beer-ke. Draai u
om. Eed-dy-beer-ke, Ted-dy-beer-ke.
Raak de grond. Eed-dy-beer-ke, Ted-dy-beer-ke
Raak je schoen. Eed-dy-beer-ke, Ted-dy-beer-ke
't Is vol-dan. Wa-jun-stil-stand!

Meisjes (10-12 j.): Touwtjespringen.

STERRE

CAT. XIV 82

Oudenaarde, 1938

Ster-re, ster-re, ge moet zo stil-le niet
staan, Want ge moet van hier naar Beth-ljem
gaan; Beth-lej-hum die scho-m stad,
Waar het kind-je Je-zus lag.

Kinderen (ca. 10 j.): Kalenderlied (Kerstmis/Driekoningen).

HORIAHO!

CAT. 8447

Oedelem, 1961

Ho - ri - a - ho, Ri - a - ho, ri - a - ho!

The image shows a single line of musical notation in treble clef, 3/4 time signature. The melody consists of a series of eighth and quarter notes, ending with a double bar line. The lyrics are written in a cursive hand below the staff.

Richard D. (80 j.): Koewachtersroep.

STRONTPOORTE

CAT. 8787

Eeklo, 1984

*Stront-poor-te, stront-poor-te, Fijgen in de pot
(wijzen)*

The image shows a single line of musical notation in treble clef, 3/4 time signature. The melody consists of a series of eighth and quarter notes, ending with a double bar line. The lyrics are written in a cursive hand below the staff.

José C. (53 j.): Bruggespel.

BULSKAMP

CAT. 7623

Izenbergen, 1978

Buls-kamp brandt, 't Volk in nood. Kom ter hulp, 't Eens di' al dood.

The image shows a single line of musical notation in treble clef, 3/4 time signature. The melody consists of a series of eighth and quarter notes, ending with a double bar line. The lyrics are written in a cursive hand below the staff.

Julien R. (70 j.): Klokkengelui in de Westhoek.

KRAAIE

CAT. 8558

Eeklo, 1983

Kiswire, waar ga je? Naar Wa-ter-sleit.

Haast u een buet-je: Uw huis brandt op!

The image shows two lines of musical notation in treble clef, 6/8 time signature. The melody consists of a series of eighth and quarter notes, ending with a double bar line. The lyrics are written in a cursive hand below the staff.

Irène B. (68 j.): Natuurlied.

DUIMPJE

CAT. 8538

Eeklo, 1983

Two staves of musical notation in G major, 6/8 time. The melody is simple and repetitive. The lyrics are written in a cursive hand below the notes.

· *Ik zit hier zo warm In 't koi-ke zijn dar-men,*
· *Ik zit hier zo wel In 't koi-ke zijn vel!*

Gaston C. (63 j.): Uit Klein Duimke.

DE TIENAVOND

CAT. XIV 68

Ronse, 1937

Eight staves of musical notation in G major, 4/4 time. The melody is simple and repetitive. The lyrics are written in a cursive hand below the notes.

· *Op e-nen der-tien-a-vond De bakker*
· *sloeg zijn wijf Al met die he-te pa-*
· *te So der-lijk op haar lijf. Wat ge'miden*
· *bak-ker ge-ven Al voor zijn nieu-we-jaar?*
· *Een kin-de-k'in-de wie-ge Met schoon ge-*
· *kuin-keld haar; Een kin-de-k'in-de troeg.*
· *Is 't niet dood, het ligt en. weg.*

Mannen en vrouwen (verschillende leeftijden): Driekoningen.

INKTEPOT

CAT. 3765

Noordschoten, 1969

Handwritten musical score for the song 'INKTEPOT'. The score is written on seven staves of music in a single system. The key signature is one flat (B-flat) and the time signature is 4/4. The lyrics are written in a cursive hand below the notes. The lyrics are: 'Roe - ee zoe - ee ink - te - pot, wa - ee waar is zot? Lot zit in zijn stal - te - tje. Wat doet hij daar? Spe - len met een bal - le - tje. Wat heeft hij daar ver - lo - ren? Al - le twee zijn o - ren. Pief, pof, paf. Gij zijt er van af!' The score ends with a double bar line.

Roe - ee zoe - ee ink - te - pot,
wa - ee waar is zot? Lot zit
in zijn stal - te - tje. Wat doet hij daar?
Spe - len met een bal - le - tje. Wat heeft hij
daar ver - lo - ren? Al - le twee zijn
o - ren. Pief, pof, paf. Gij zijt er
van af!

Meisjes (8-10 j.): Aftelrijmpje.

ONDER 'T WATER

CAT. 7072

Gent, 1977

Handwritten musical score for the song 'ONDER 'T WATER'. The score is written on two staves of music in a single system. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 4/4. The lyrics are written in a cursive hand below the notes. The lyrics are: 'On - der 't wa - ter dag een pa - ter. Hoe - veel te - ren had die pa - ter?' The score ends with a double bar line.

On - der 't wa - ter dag een pa - ter.
Hoe - veel te - ren had die pa - ter?

Twee meisjes (7 en 8 j.): Aftelrijmpje: op antwoord bijv. "zes!" aftellen tot zes.

COCA

CAT. 5172

Wetteren, 1972

Do - na Fa - bi - o - la Drinkt en
co - ca - co - la. Peins Al. best
Schiet met zijn ge - weer. Pief, prof,
prof En gy zijt af!

Meisjes (8-10 j.): Aftelrijmpje.

GODSDEEL

CAT. 5526

Appelterre-Eichem, 1973

Gouj - deel , Gouj - deel , Gouj - deel ,
Tiekt de hoe bij 't zee . Eekt de stein bij
't gat en loopt er - mee rond de stad .

X.X. (?): Nieuwjaarsavond roepen.

DE TIENAVOND

CAT. 7970

Ronse, 1979

Op e-nen der-tien-a-vond De
buk-ker sloeg zijn wijf, Al met die he-te
pa-le zo deer-lijk op heur lijf. Wat
gaan we de buk-ker ge-ven Al voor zijn
nie-u-we-jaar! E kin-de k'in de me-
ge, E kin-de k'in de trog.
Is 't mit ge-sto-ten, 't ligt er nog.

Vrouw (60 j.): Kalenderlied (Driekoningen).

AMINEZE

CAT. 1532

Sint-Maria-Oudenhove, 1967

A - mi - ni - ze, Fri - kan - di - ze,
A - mi - non, A - fri - hu - fri - kan - don..

Meisjes (8-10 j.): Rondedans.

ADAM EN EVA

CAT. 4677

Deinze, 1975

Handwritten musical score for 'ADAM EN EVA'. The score is written on six staves in G major (one sharp). The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp. The lyrics are written below the notes. The second staff has a time signature change to 2/4. The score ends with a double bar line and repeat dots.

Wie zit'te in mij. een hof! A. darn!
Wie-me nog? E. va! Al die niet
om-me. kijkt, En heeft hem niet, En
heeft hem niet. Al die niet om-me
kijkt, En heeft. hem niet, En heeft
hem niet!

Twee meisjes (13 en 14 jaar): Zakdoekje werpen.

BOERENPAP

CAT. 6253

Ooigem, 1967

Handwritten musical score for 'BOERENPAP'. The score is written on three staves in G major (one sharp) and 2/4 time. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp. The lyrics are written below the notes. The score ends with a double bar line and repeat dots.

Stap, stap, stap. De boe-ren e-ten
pap. De he-ren e-ten boe-re
Met een xe-ver-lap.

X.X. (ca. 40 j.): Stappen in paren.

KOELUIDE

CAT. 3161

Waarschoot, 1967

The musical score for 'KOELUIDE' consists of four staves of music in G major (one sharp). The melody is written in a simple, rhythmic style with quarter and eighth notes. The lyrics are written in a cursive hand below the notes.

Koe-lui-de, dik-vel, hoe ho-ge zit de
zon-ne wel? Drij win in't zon-de, Noek'm en
is geen zon-de, Zwer'm en is geen kwaad.
't Is al-maal koe-wach-ters-praat! Oh!

X.X. (45 j.): koewachtersroep.

MOSTAARDPOT

CAT. 3565

Moerkerke, 1973

The musical score for 'MOSTAARDPOT' consists of four staves of music in G major (one sharp) and common time (C). The melody is written in a simple, rhythmic style with quarter and eighth notes. The lyrics are written in a cursive hand below the notes.

Arm in arm, de mas-taard-pot,
j'is ge-bro-ken en j'is ka-pot. Ave
gaan'tt-e-ge-mi-mand zeg-ge-m Ave
quan-dre e-ne lap op zeg-ge-m

Meisjes (8-10 j.): Stappen bij koud weer.

DIEZEKEN

CAT. 6824

Sint-Denijs-Westrem, 1965

Handwritten musical score for 'DIEZEKEN'. It consists of three staves of music in G major (one sharp) and common time (C). The first staff begins with a triplet of eighth notes. The lyrics are written below the notes in a cursive hand.

Die - ze - ken als 't u blijft, laat maar
ze - ge - ren, 't zal ze - ge - ren. 't zal
o - ver - gaan, 't heeft nog ge - daan .

X.S. (66 j.): Natuurlied.

GEHOORZAAMHEID

CAT. 8652

Waarmaarde, 1983

Handwritten musical score for 'GEHOORZAAMHEID'. It consists of four staves of music in G major (one sharp) and 2/4 time. The first staff has a 3/4 time signature at the end. The lyrics are written below the notes in a cursive hand.

1. In E - gyp - tis zand - woestij - ne
leefd' een ou - de klui - ze - naar En bij
hem een bra - ve jong' ling . Volg - de zij - ne
deug - den na .

Frans P. (60 j.): Lied van de kluienaar.

1. In Egyptes zandwoestijne,
Leefd' een oude kluienaar,
En bij hem een brave jong'ling
Volgde zijne deugden na.
2. Eens een hoogbedaaigde vader,
Kwam bij zijne leerling aan
Met een stok van droog citroenhout,
Gans vermorzeld en vergaan.

3. "Ga, mijn zoon," zo sprak de grijsaard.
En gaf hem den stok in d'hand.
"Ga en plant dien droge knuppel
Ginder ver in 't droge zand.
4. Wil hem tweemaal daags besproeien
Met het water uit de bron,
Eens bij 't kriecken van den morgen,
Eens bij 't dalen van de zon."
5. En de jong'ling zonder haapren
Nam den knuppel in de hand.
En op d'aangewezen plaatse,
Plantte hij hem in het zand.
6. Dagen, weken, maanden vlogen,
En den grijsaard zag verblijd
Dat de vlijt niet en verflauwde
Van den jongen eremijt.
7. ... (niet op band)
...
...
Hoe is het met hem vergaan?"
8. "Vader, goed" zo sprak de jong'ling
Zo eenvoudig als een kind,
"k Hebbe hem zo wel begoten
Dat hij groeit en vruchten wint."
9. "Vruchten?" sprak verbaasd de grijs-
aard.
"Ja" hernam de jongeling,
Daadlen rijpen op den knuppel
Die in enen boom verging."

('t Vervolg voor zover nog gekend staat
niet op band.)

10. "'k Wil dat wonder zien des Heren!"
...
En zij gingen en zij kwamen
Bij den jongen dadelaar.

11 en 12

De grijsaard zag de vruchten en
stelde ze als voorbeeld dat gehoor-
zaamheid en nooit aflatende ijver
beloond worden.

RONDE

CAT. XIV 79

Oudenaarde, 1938

Sin-te Pie-ter komt al-hier In ons
 ron-de in ons ron-de. Sin-te
 Pie-ter komt al-hier In ons ron-de
 van ple-zier.

Kinderen (ca. 10 j.): Kalenderlied (Sint-Pieter).

RONDE

CAT. 1190

Eine, 1973

Sin-te Pie-ter komt al-hier in ons
 ron-de, in ons ron-de. Sin-te
 Pie-ter komt al-hier in ons ron-de
 van ple-zier. Es Bor-rie nog mit
 ko-men! J-ja! Es Bor-rie nog mit
 ko-men! J-ja!

X. V.d.B. (ca. 55 j.): Kalenderlied (Sint-Pieter).

HESPE, BLOENDE

CAT. 5422

Gent, 1976

Handwritten musical score for 'HESPE, BLOENDE'. The score is written on a single staff in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a time signature of 3/4. The lyrics are written below the notes. The music features a mix of eighth and sixteenth notes, with some rests. There are some annotations above the staff, including a '3/4' and a '6/8' with a 'd.' below it. The lyrics are: 'Hes-pe, bloen-de, En wij hèn o-ver-al den eer-ste prijs. Hes-pe, bloen-de, En wij hèn o-ver-al den eer-ste prijs Hes-pe zul-len wij e-ten, Bloen-de zul-len wij hèn. Ge moet er niet naar kij-ken, Want ge zult er niet van hèn. Ge moet er niet naar kij-ken, Want ge zult er niet van hèn!

X.V. (45 j.): Carnavalslied.

GEEN ZONDE

CAT. 5535

Knesselare, 1970

Handwritten musical score for 'GEEN ZONDE'. The score is written on a single staff in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a time signature of 3/4. The lyrics are written below the notes. The music features a mix of eighth and sixteenth notes, with some rests. The lyrics are: 'In e con-de, En is geen zon-de; In e fuar, En is geen waar!

X.X. (? j.): Rondedans.

ROZEKE

CAT. 96

Maria-Aalter, 1967

Handwritten musical score for 'ROZEKE' in G major (one sharp) and common time (C). The melody is written on a single treble clef staff. The lyrics are written below the notes in a cursive hand.

Ro - zo - zo - ze - ke, Blauw, blauw
bloe-me-ke, 't zal wel gaan, 't zal wel
gaan. Ro-ze heet u om-me!

Meisjes (8-10 j.): In de ronde dansen met omkeren.

AL OMME

CAT. 1185

Eine, 1973

Handwritten musical score for 'AL OMME' in G major (one sharp) and 2/4 time. The melody is written on a single treble clef staff. The lyrics are written below the notes in a cursive hand.

(An-me) heet haar om-me-ge-
heerd, Ze heet haar lied-je mij ge-leerd, Al
om-me, al om-me (Mar-ja) heet heur
om-me.

X.V.d.B. (ca. 55 j.): In de ronde dansen met omkeren.

O FELICE

CAT. 1111

Maria-Aalter, 1967

The image shows a musical score for a song titled "O Felice". It consists of ten staves of music, each with a treble clef and a key signature of two sharps (F# and C#). The time signature is 2/4. The lyrics are written below the notes. The music features a mix of eighth and quarter notes, with some rests and dynamic markings like accents. The lyrics are in Dutch and describe a girl's love for chocolate. The score ends with a double bar line.

O fe - li - ce, Ca - ra -
mel - la cho - co - li - che. Ca - ra -
mel en cho - co - la Uit A - me -
ri - ka. Comm' ça! O fe -
li - ce, Ca - ra - mel - la cho - co -
li - che. Ca - ra - mel en cho - co -
la Uit A - me - ri - ka Comm' ça!
O fe - li - ce, Ca - ra - mel - la
cho - co - li - che. Ca - ra - mel en
cho - co - la Uit A - me - ri -
ka. Comm' ça!

Meisjes (8-12 j.): Touwtjespringen.

SYMBOLEN

CAT. 475

De Klinge, 1969

di - la is mo - de, Meis - jes - mo -
 del. Wat is de on - schuld
 Jan - gins vaer - wel! Rood is de
 lief - de, Groen is de hoop.
 Blauw is de trouw En zwart is de
 rouw.

Meisjes (8-12 j.): Touwtjespringen.

TJOELALA!

CAT. 6238

Ingelmunster, 1967

Ik Heb e - me blok en j'is ka - pot.
 Ejoe - la - la, Ejoe - la - la Ik heb e - me
 blok en j'is ka - pot Ejoe - la - la!

X.X. (ca. 40 j.): Touwtjespringen.

EUGENIETJE

CAT. 5499

Stesse-Conterdam, 1965

Handwritten musical score for 'EUGENIETJE' in G major and 4/4 time. The score consists of six staves of music with lyrics written below each staff. The lyrics are: 'Eu - ge - niet - je M'n eer - ste stant - je , A , el - le , o ! U - ge - niet - je , M'n Twee - de stant - je , A , el - le , o ! U - ge - niet - je , M'n der - de stant - je , ----'

Meisjes (6-8 j.): Touwtjespringen.

JUFFROUW TING

CAT. 4802

Huise, 1976

Handwritten musical score for 'JUFFROUW TING' in G major and 3/4 time. The score consists of three staves of music with lyrics written below each staff. The lyrics are: 'Er kwam een ja - ger bij Juf - frouw Ein - ge - lin - ge - ling , Er kwam een ja - ger bij Juf - frouw Bing .'

Eva en Hilde Vdh. (7 en 17 j.): In elkaars handen klappen.

2. Wat moest hij hebben bij ...
3. Een potje koffie bij...
4. Waar moest hij slapen bij ...
5. Al onder tafel bij ...
6. Waar moest hij sterven bij ...
7. Al in de kelder bij ...
8. Waar hem begraven bij ...
9. Onder de peerboom bij ...

BLAUWE STEEN

CAT. 5104

Staden, 1969

Ma - ri - a zat op e - ne steen,
E - ne steen, e - ne steen Ma - ri - a
zat op e - ne steen, E - ne steen.

Maria B. (ca. 50 j.): Rondedans.

2. Maria zat te huilen ...	7. En nu werd zij gedood ...
3. Maria waarom treurt gij zo? ...	8. En nu werd zij gekroond ...
4. Omdat ik morgen sterven moet ...	9. En nu werd zij in kist geleid ...
5. Daar kwam de boze Hendrik aan ...	10. En nu werd zij begraven ...
6. Daar kwam de goede moeder aan ...	11. Nu is zij in de hemel ...

MAROLLEKE

CAT. XIV 88

Sint-Niklaas, 1938

1. Pan - waar komt gij ge - tre - den, Ma -
rol, Ma - rol, Ma - rol - le - ke? Pan -
waar komt gij ge - tre - den, Ma -
rol - le - ke!

Meisjes (ca. 9 j.): Rondspel.

2. Ik kom van onder d'aarde, ...	4. Een mandeke met vijgen, ...
3. Wat hebt gij weesten halen, ...	5. Aan wie zulde dat mandje geven, ...
6. Aan wie mijn huisje zal schuren, ...	

HET HONDERD DAGEN FEEST

"Is er nog een volksleven?"(1) Zeker en vast. Dat was goed te merken op vrijdag 11 maart 1988 op de Gentse Koornmarkt annex Klein Turkije: een wemelende kleurrijke massa laatstejaarsscholieren.(2) Verkleed (maar zonder maskers), geschminkt, blij, gewoon met het fijne gevoel bij déze groep te horen en bij dit feest. Het begint reeds 's morgens in de diverse scholen van Gent en omgeving. Zelfs al is er nog les, de stemming is er reeds: gegiechel, onderbrekingen, informele babbels met de leraars/leraressen, de directie die laat melden 'dat men zich pas na de middag mag verkleeden', de spanning van 'wat aantrekken?', 'hoe zien we er uit?', 'hoe ons gezicht en ons haar kleuren?'(3) Het wordt zoïets tussen hip en studentikoos, zonder de maatschappelijke boodschap of geladenheid van vroegere 'bewegingen'.

Na een optocht omstreeks 16-17 uur stromen ze allen samen in het Gentse centrum(4) en gaat de pret echt climax: liederen, luid gelach, honderduit babbelend, het knallen van voetzoekers (ook naar tot dan toe geamuseerd toekijkende politieagenten), de losse romantiek van pintelieren en samen zijn vullen de lucht vol sfeer. Nu en dan ploft een ei op de grond of soms op een kollega-scholier(ster). Een groep meisjes gekleed als negerinnetjes - zwartbeschilderd en met zwarte panty's en strooien rokjes (zó afgekeken van oude lagere school-wandplaten) - voeren een rondedans uit. Vlak naast hen zoekt een koene groep kortgebroekte jongens in Beierse kledij frivool een andere tref-

Foto Catherine NUYTTENS, Gent

plaats op. Zo zie je nog tientallen tafereeltjes. "Een feest van drankjes, liefjes en muziekjes" schrijft M.P. de dag erna in De Morgen.(5)

Terwijl ik toekijk vanop de trappen van het postgebouw hoor ik naast me een bijna existentieel gesprek tussen twee verklede inspiratiezoekende vriendinnetjes: "Zeg, gaan we ergens naartoe?" - "Ja, waar er plaats is." Er volgt een lange stilte.

Zowat 1500 laatstejaarsscholieren vieren zo het feit dat nog 100 dagen hen verwijderd houden van hun middelbaar diploma en het gedroomde weidse leven van verder studeren of reeds een job... waar er plaats is!

A.E.

-
- (1) Zie het artikel van A. van Hageland in Oostvlaamse Zanten, 63 (1988), 51-58.
 - (2) De "honderd dagen" (in de katholieke scholen) en later in het voorjaar "de uitvaart" (in het officieel onderwijs) is een nog jonge traditie met blijkbaar steeds wisselend decor, inkleding en uitwerking. Over het ontstaan (ca. 1955-60) en de eerste vormen van deze viering schrijft Marcel DAEM uitgebreid in zijn artikel "Studentenfolklore" - Oostvlaamse Zanten, 44 (1969), 28-44, partim 37-40, ill.
 - (3) Naar het getuigenis van een leerkracht uit een school in Melle. Een vroegere participante vertelt dat de "laatstejaars iemand onder hen aanstellen als verantwoordelijke om een datum af te spreken met de andere scholen en om alles te koördineren." In iedere school wordt voor het gebeuren een uit te beelden thema gekozen, bijvoorbeeld "de Far West". Het thema moet geheim blijven voor de andere scholen, een onmogelijke eis natuurlijk. De dag zelf wordt doorgaans 's morgens en 's namiddags reeds gefeest samen met de leerkracht(en).
 - (4) In 1987 had het gebeuren nog niet zo'n massaal straatgericht karakter en bleef de samenscholing beperkt tot een 200-tal scholieren die van Klein-Turkije een verlengstuk maakten van de daar gevestigde en vooral door jongeren bezochte café's. In 1986 werd om 17 uur verzameld in de Bagattenstraat om stoetsgewijze de Koornmarkt te bereiken; het jeugdig entoesiasme werd toen gekanaliseerd naar een feesttent op de Vrijdagmarkt. In 1983 was 't Kuipke (Floralienpaleis) de avondtrekplaats.
 - (5) "1500 scholieren voor 100 dagen" De Morgen, 12.3.1988.

Jean ANCION. *La religion populaire. Servitude ou liberation.* Préface de Gabriel RINGLET. Introduction de Michel MEULDERS. Grâce-Hollogne (Rue Vinâve 18, 4330), eigen beheer, 1987, 101 blz., ill.

Adressen aangestipt voor Frankrijk, Canada, Zwitserland, Zaïre.

De auteur, die vijf werken publiceerde in "Série Terre Nouvelle", en acht in "Série de recherche pastorale" (dit werk is nummer acht), behandelt 'la religion populaire' ofte 'het volksgeloof' in vrije vertaling, betrekkelijk algemeen en schakelt tevens een rij aspecten in, die we over het algemeen niet bij religie en ook niet bij 'religion populaire' rangschikken. "Les manifestations de la religion populaire" bestrijken zes punten: 1. Pèlerinages, saints guérisseurs et prières de demande; 2. Antoinisme en spiritisme; 3. Mahikari; 4. Pentecôniste et Charismatiques; 5. De l'Homéopathie à la réincarnation en passant par la Pensée Positive; 6. Le Vaudou.

Deze opsomming geeft een kleine kijk op de inhoud, die we voor een deel als een sociologische verkenning zouden kunnen bestempelen. De Bibliografie p. 93-98 bevat klaarblijkelijk geen enkele Nederlandse titel, wel boeken uit Madrid, Toulouse, uit Canada en Italië. De auteur, alsmede de Professeur à l'Université de Louvain in zijn 'Préface' en de président du conseil de la recherche UCL met de 'Introduction', blijken weinig of nooit noordwaarts gericht. Het boek vermeldt tot slot wel adressen voor les Bahà'is, in Bruxelles, Liège, Seraing, etc., voor Les Anthroposophes in Anvers en Suisse, Claropa radio center in Paris, voor Medjugorje in Waterloo, Musée des croyances populaires in Bastogne, en La pensée positive in Flémalle-Haute.

R.v.d.L.

VERLIEFD, VERLOOFD, GETROUWD

Het L.V.V.-symposium 1987 en een tentoonstellingscatalogus

Liefde en huwelijk vroeger en nu

Op 17 oktober 1987 organiseerde de Leuvense Vereniging voor Volkskunde haar vijfde symposium, ditmaal rond het thema 'vrijen en trouwen'.

Ingeleid door voorzitter S. TOP, schetste C. VANDENBROEKE (Rijksuniversiteit Gent) een algemeen historisch kader waarin de volgende bijdragen konden worden geplaatst. Hij slaagde erin met behulp van enkele krachtlijnen, de verworvenheden van jaren demografisch en ander historisch onderzoek (1), een beeld op te hangen van de parameters en structuren waarbinnen de praktijk van vrijen en trouwen in Vlaanderen evolueerde. In een notedop werd de bevolkingsontwikkeling in Vlaanderen door de eeuwen heen (vanaf de Late Middeleeuwen tot vandaag) geschilderd waarbij de link werd gelegd met sociaal-ekonomische, politieke en kulturele konstanten en veranderingen. In deze bijeenkomst werd natuurlijk vooral de nadruk gelegd op de wederzijdse verbanden tussen allerlei volksgebruiken en kulturele praktijken in het veld van vrijen en trouwen en de processen bestudeerd door de historische demografie. De spreker demonstreerde het belang van een lange termijn-vizie door de "burgerlijke normen en waarden", die hoogtij vieren tijdens de 19de en de eerste helft van de 20ste eeuw en de ontwikkelingen in de laatste decennia in historisch perspectief te plaatsen. Verschillende elementen uit zijn rijk gestoffeerd betoog, zoals over de funktie of betekenis die moet worden toegekend aan het overlijden van pasgeboren baby's die bij de moeder in bed werden genomen tijdens het Ancien Régime, waren stof tot boeiende discussie.

Vervolgens kwam kunsthistorica Marisa VAN HUFFEL (Katholieke Universiteit Leuven) aan het woord. In haar met lichtbeelden geïllustreerde lezing bracht ze de resultaten van een grondig onderzoek van een reeks Zuidnederlandse portretten uit de 17de eeuw naar voor. Haar aandacht ging meer bepaald uit naar de liefdes- en huwelijks-symboliek. Daarbij werd gepoogd na te gaan welk beeld de afgebeelde elite door middel van de portretten wenste uit te stralen en, voor zover de bronnen het toelaten, te achterhalen in hoeverre dit overeenstemde met de werkelijkheid. Na meer globale analyses van de doeken, waarbij de patriarchale verhouding vaak al blijkt uit de kompositie, de plaatsing van man en vrouw (man rechts) bvb., werden de toevoegingen gewezen op symbolisch geladen details die een matrimoniale en familiale eensgezindheid suggereerden: muziekinstrumenten (virginaal en luit als symbolen van konjugale liefde, eendracht en als statussymbolen), bloemen (anjer, roos), fruit, dieren (de catulus bvb.), handschoenen, enz.

Als derde spreker kwam ondergetekende aan het woord met een

momentopname van een lopend onderzoek over charivari. Er werd een pleidooi gehouden om, door het hanteren van een ruime en open "definitie", aktiecomplexen die in Vlaanderen worden aangeduid met begrippen als *scharminkelen*, *de bef jagen*, *belmerkt houden*, enz. te stitueren in het "charivari" paradigma en aldus aan het internationale onderzoek deel te nemen. Door het onderstrepen van het feit dat dergelijke akties in alle fasen van het vrijen en trouwen voorkwamen werd betoogd dat interdisciplinaire en komparatieve studies over charivari's ook in dit onderzoeksveld nog meer interessante resultaten zouden kunnen opleveren.

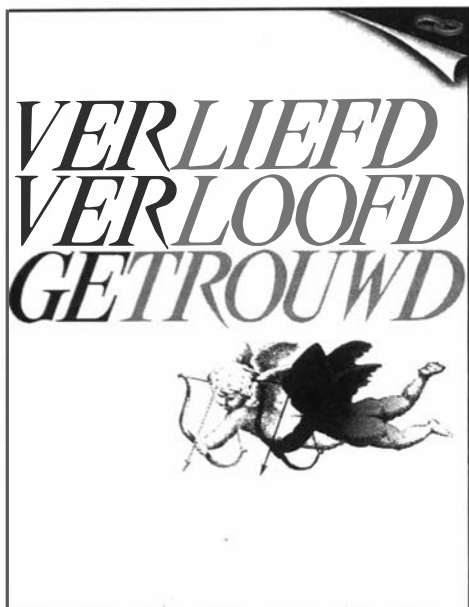
Germaniste Ria CAUCHIE hield een gesmaakte bijdrage over fratsen, spelletjes en gelegenheidsteksten naar aanleiding van de viering van een echtverbintenis. Door een zeer ruime interpretatie van de in de voorgaande spreekbeurt voorgestelde paradigmatische definitie suggereerde ze verbanden tussen de als charivari gekarakteriseerde akties en andere aanverwante aktievormen, zoals de grappen bij het huwelijk. Dit gaf uiteraard aanleiding tot een hele reeks interessante vragen rond de onderlinge verbanden en de verschillen tussen volksgebruiken.

De vijfde spreker was Lieve VAN DAELE die, vooral op basis van door middel van een enquête bij 722 gehuwden bekomen gegevens, handelde over een van de meest in het oog springende fenomenen bij hedendaagse huwelijken: de huwelijkslijsten. Vier globale varianten van het geven en/of vragen van geschenken, gradaties in keuzevrijheid van de schenkende partij, werden onderscheiden (de procenten slaan op de populatie van de ondervraagden die een geschenk kregen; in ongeveer 5 % van de gevallen wordt variant b en c gekombineerd): het "spontane" geschenk (22 %), het verlanglijstje (33 %), de huwelijkslijst (37 %) en het vragen om geld (3 %). De wijze van kado's krijgen varieert vaak, zo blijkt uit de analyse, in functie van de sociaal-ekonomische (in casu de socio-professionele) positie van de huwendes en het feit of een religieuze plechtigheid het wettelijk huwelijk volgde. Maar wat is precies de betekenis van de derde, geografische, faktor wanneer een onderscheid tussen provincies wordt gemaakt? Gaat het hier om een faktor die kan herleid worden tot de twee reeds genoemde faktoren of wordt hiermee een (kausaal?) verband tussen kulturele fenomenen en graad van verstedelijking en bevolkingsdichtheid gesuggereerd? Het onderkennen van geografische verschillen in de verspreiding van kulturele fenomenen zoals de wijze van het geschenken geven in een klein gebied als Vlaanderen roept immers een hele reeks bijzonder boeiende problemen en vragen op die nader onderzoek (met verschillende chronologische en geografische kaders?) waard zijn. Suggestief werden historische verschuivingen aangeduid zoals de sterke opkomst van de huwelijkslijsten in de laatste twee decennia. L. Van Daele wist verder door het doorlichten van de (veranderende) samenstelling van het geschenkenpakket het belang van deze bronnen aannemelijk te maken.

Marc JACOBS

KATALOGUS. «Verliefd, verloofd, getrouwd».

Brussel, ASLK, 1988, 366 blz., ill.

Wie het (vijfde) symposium had meege- maakt kwam niet onvoorbereid op de volgende "amoureuze" afspraak: de op- merkelijke tentoonstelling die van 19 fe- bruari tot en met 1 mei 1988 in de Brus- selse galerij van de ASLK liep onder de titel "*Verliefd, verloofd, getrouwd/Des accordailles aux époussailles*". Houdt hij/zij veel, weinig of niet van mij? Hoe kon je of kan je trouwens kennismaken met de "ware partner"? Wat hebben hu- welijksbureaus, heiligen, bals, "*goûters matrimoniaux*", kaartleggers, waarzeg- sters en parapsychologen in dit opzicht te bieden? Welke "geheim" talen (met bloemen, postzegels, waaiers, voeten, [kleur van] harten enz.) staan verliefden ter beschikking? Hoe moeten we ons de kanonnetjes waarmee op de huwelijks- dag geschoten werd voorstellen? Trouwde men vroeger steeds in het wit of juist niet? En - kan het romantischer? - hoe ziet het trouwkleed dat Prinses Astrid op 22 september 1984 droeg toen ze Aartshertog Lorenz het ja-woord gaf er nu eigenlijk precies uit? Kunnen bin- nenschippers ook letterlijk in het huwe- lijksbootje stappen? Wie levert strijd om de broek? Wat gebeurt er op een zilveren en gouden bruiloft? Is het instituut hu- welijk vandaag de dag eigenlijk nog wel evident? Dit zijn slechts enkele, welis- waar niet direkt wereldschokkende maar daarom niet minder belangrijke, vragen waarop de tentoonstelling een antwoord probeerde te geven.

De ploeg die het opzetten van de expo- sitie was toevertrouwd had haar taak bij- zonder creatief en met veel zin voor de- tail opgevat en was niet bang een aantal experimenten te wagen waarbij de uit- beelding van de kus (bvb. kat 178, 179, 180), het gebruiken van een heus Noord- kempisch tweewielig boerengerij (kat. 390) of het inlassen van speciaal ge- maakte videomontages slechts enkele van de hoogtepunten waren. Onder de wetenschappelijke supervisie van S. Top en D. Manet slaagde Marisa Van Huffel, in opdracht van de dienst Cultuur van de hogergenoemde financiële instelling, er in een zeer toegankelijke tentoonstel- ling uit te bouwen die alleszins ook we- tenschappelijk verantwoord was.

Gelukkig laat deze geslaagde expositie sporen na in de vorm van een in twee talen uitgegeven catalogus die in de toe- komst niet alleen als geknipt (huwelijks?)- geschenk aan ver-/geliefden, maar vooral als degelijk wetenschappelijk refe- rentiewerk diensten kan bewijzen (wat dan toch wel een zeldzame combinatie is). (2)

Naast de eigenlijke catalogus (pp. 207- 356), verzorgd door de spilfiguur van het hele project (M. Van Huffel) worden, zo- als S. Top in zijn beredeneerde inleiding verduidelijkt, een reeks achtergrondsar- tikelen aangeboden waarin bepaalde, vaak minder gemakkelijk te visualiseren thema's en onderwerpen aan bod kom- men.

A. Doppagne steekt van wal met be- schouwingen rond voortekens en gebrui- ken in verband met relatievorming en "het" huwelijk (waarbij hij drie vormen onderscheidt) op het Waalse platteland. De "folkloristische aspecten" van de echtvereniging in Vlaanderen waarover R. Van de Walle het in zijn met goedge- kozen voorbeelden doorweven artikel heeft, betreffen vooral de kennismaking, de verloving en het huwelijk zelf tussen 1800 en 1940.

Net als in zijn net aangehaald artikel, legt Doppagne in zijn bijdrage over cha- rivari en vergelijkbare aktievormen ("*jon- chée*", "*chemin de sable*", "*mahomet*", "*pinde lès popes*", enz.) in Wallonië zwaar de nadruk op het belang van "*la Jeunesse*" en haar aanvoerder in de Waalse dorpen van voor 1914. Zoals in het daarop volgende artikel over soortge- lijke fenomenen in Vlaanderen wordt

charivari hier gehanteerd als overkoepelende term. Noterenswaard is in dit verband de opmerking dat in plaats van het zelfstandig naamwoord charivari ("tamelijk gezocht taalgebruik") in het Waals en Picardisch meestal gebruik gemaakt werd van werkwoorden (een twintigtal werkwoorden of werkwoordelijke uitdrukkingen, aldus Doppagne, in Wallonië alleen al) om deze aktiecomplexen aan te duiden.

Ludo Jacobs bestudeert rituelen net voor en juist na het huwelijk waarbij achtereenvolgens het afscheid van de "jongelingschap" (bvb. cafébezoek, verbranden van een pop (Groot-Gooik) of een broek (Oetingen)), het schieten, het versieren van de ouderlijke woning en het verlaten van het gemeentehuis en/of de kerk onderzocht worden. De in deze bijdrage reeds eerder vermelde Leuvense onderzoeksters Lieve Van Daele en Ria Cauchie wijdden hun bijdrage aan respectievelijk de evolutie van geschenken en het volksvermaak (met vijf aktieterreinen: de wagen, buiten en binnen de woning van de gehuwden, de slaapkamer in het bijzonder en het plaatsen van advertenties in de krant) bij hedendaagse huwelijken.

Hoe worden (gebruiken rond) liefde en huwelijken in diverse kunstvormen uitgedrukt, verhaald of uitgebeeld? Op het literair aspekt van die vraag zoeken Paul Aron en Marcel Van den Berg een antwoord in de 19de- en 20ste-eeuwse Franstalige en Nederlandstalige Belgische literatuur. Beslist origineel is de bijdrage van Karel Porteman op basis van een grondig inzicht in de 17de-eeuwse literatuur. Hij wijst op de gevaren van een literatuuranalyse: "Wie bijvoorbeeld uit het genre van de klucht zou afleiden dat de Zuidnederlandse echtgenotes in die dagen blijkbaar overwegend van het bazige soort waren, zou zich deerlijk vergissen. Literaire teksten bieden immers slechts onder bepaalde voorwaarden en binnen bepaalde grenzen bruikbare informatie. Ze vereisen een grondige kennis van het hele literaire 'systeem': zijn tradities, zijn publiek, zijn lezers en vooral de functies en de eigenheid van de verschillende genres." (p. 116). Met deze stelregel voor ogen worden verschillende literaire genres die binnen het vertoog over vrijen en huwen evolueren afgetast: het bruiloftsdicht (epithalamium), amoureuze liedbundels en de liefdesemblematiek. Terecht legt Porteman de nadruk op de grote invloed van de Noordnederlandse

auteur Jacob Cats wiens werk *Houwe-lyck* naar de normen van die tijd als een bestseller kon worden beschouwd. Interessant is vooral de spanning die wordt onderkend tussen het discours van de katholieke pastoraal en de humanistische, calvinistische en protestantse ideeën uit het Noorden.

Het volkslied in Wallonië (F. Lempereur) en Vlaanderen (door Marc Hauman) wordt in met diverse fragmenten uit liedteksten geïllustreerde bijdragen aan een analyse onderworpen. In haar artikel over de liefdes- en huwelijksymboliek in de Zuidnederlandse portretkunst van de 17de eeuw onderzoekt Marisa Van Huffel de symbolische betekenis van de kompositie van de portretten en specifieke elementen daarbinnen. Bijzonder interessant is het besluit waarin het geïdealiseerde beeld met het sterke accent op de uitdrukking van liefde gekonfronteerd wordt met de praktijk van het huwelijksleven van de Antwerpse koopliedenmilieus waar het konsolideren en verwerven van bezit (bruidschat) en symbolisch kapitaal (sociale opgang) centraal stonden. Hierdoor wordt het belang van diverse statussymbolen zoals het hanteren van muziekinstrumenten of de kinderrijkdom verduidelijkt. Tegenover het belangrijk aandeel van uitdrukkingen van eensgezindheid en trouw staat de vaststelling dat nogal wat koppels er een buitenechtelijke relatie en bastaardkinderen op na hielden. Hoe lagen trouwens in werkelijkheid de autoriteitsverhoudingen tussen kooplieden en hun echtgenotes als we kennis nemen van de ikonografische uitdrukking van het patriarchaal gezag?

Eveneens een geslaagd werk is de kijk op het verliefde koppel en het echtpaar in de schilderkunst in België, waarbij vooral aandacht besteed wordt aan de 19de en 20ste eeuw. Kunsthistorica Denise Thiel-Hennaux leidt de lezer van de Vlaamse primitieven via de romantiek, het realisme, impressionisme, symbolisme, expressionisme, de abstracte kunst, het nieuwe realisme tot de Belgische naïeven" (E. Tytgat, P. Lefevre, M. Bastin, S. Dufoing, N. Nallsten, L. Brachet).

Uiteraard mocht ook een sociologische benadering van de maatschappelijke veranderingen in de twintigste eeuw, die effecten sorteerden op het huwelijk en het gezin in dit multidisciplinaire werk niet ontbreken. Op basis van demografische statistieken en recente onderzoeken, waaronder de bekende

INUSOP/LE SOIR-enquête (1987), worden een aantal karakteristieken van de relatievorming en daarmee samenhangende verschijnselen in onze hedendaagse maatschappij op een rijtje gezet. Met name de sterke veranderingen die het huwelijk, als één van de mogelijkheden van samenwonen, en het gezin in België ondergaan, worden geduid waarbij de auteur drie maatschappelijke verschuivingen in deze processen een belangrijke rol toekent: het optreden van nieuwe systemen van sociale identificatie, de werkonzekerheid en het verschijnen van nieuwe beroepen (informatika en telekommunikatie) die drager zouden zijn van nieuwe kulturele modellen.

Het laatste artikel benadert het onderwerp vanuit een bijzondere invalshoek, het huwelijk als juridisch argument ("Dat recht treedt slechts in grenssituaties daadwerkelijk op de voorgrond... Het recht is eerder een konstante bij breuklijnen en op lastige momenten. Het zegt dus niet zoveel over het geleefde huwelijk zelf, of beter: het belicht vooral bepaalde facetten ervan / p. 195"). Naast de implicaties van het wettelijk (burgerlijk) huwelijk worden ook de rechtsgevolgen van het kerkelijk huwelijk binnen het katholieke kanonieke en kerkrechtelijke discours "chronologisch" (van Ro-

meins recht tot vandaag; van verloving tot beëindiging van het huwelijk door overlijden, nietigverklaring of echtscheiding) behandeld.

De interdisciplinaire aanpak, kenmerkend voor zowel het symposium, de tentoonstelling als de catalogus waarvoor de initiatiefnemers terecht gekozen hebben, is bijzonder vruchtbaar gebleken bij de benadering van het vrijen en het trouwen in onze kontreien vanaf de Late Middeleeuwen tot nu. Met name de laatstgenoemde publikatie, met de afwisseling van bijdragen over Vlaanderen en Wallonië, is een open uitnodiging tot verder komparatief onderzoek. Los van de hierboven besproken projecten kan hier misschien nog zeer algemeen de vraag worden opgeworpen of het ook voor volkskundigen, gewapend met de specifieke ervaringen van de volkskundige atlasprojecten, niet de moeite zou lonen om kennis te nemen van de internationale discussies rond diverse strategieën van komparatief onderzoek, welke met name vanuit de Amerikaanse historische sociologie, de laatste jaren op gang worden gebracht(3), en door het zorgvuldig afwegen van voor- en nadelen na te gaan of de volkskundige onderzoeksagenda hierdoor moet worden aangepast.

Marc Jacobs

1. Zie uiteraard ook zijn recente werk: C. VANDENBROEKE, *Vrijen en trouwen van de Middeleeuwen tot heden. Seks, liefde en huwelijk in historisch perspectief*, Brussel-Amsterdam, Elsevier, 1986 waar de geïnteresseerde lezer een selectieve bibliografie vindt (pp. 223-244).
2. Hetzelfde geheel is, na de expositie, verschenen in boekvorm bij de uitgeverijen Didier Hatier en Agora (St.-Niklaas) / De Standaard (Roeselare) met een inleiding door Renaat van der LINDEN.
3. Zie voorlopig vooral T. SKOCPOL, *Emerging agendas and recurrent strategies in historical sociology*, in: T. SKOCPOL (ed.), *Vision and method in historical sociology*, Cambridge, 1984, pp. 356-391 en C. TILLY, *Big structures, large processes, huge comparisons*, New York, 1984.

Jean-Paul CRESPELLE. *Zo leefden de impressionisten van de Salon des Refusés tot de dood van Manet 1863-1883.* Schoten, Uitg. Westland, 263, ill.

Het loont de moeite te onderzoeken hoe de titels van boeken in een andere taal overgezet worden. Voor dit werk luidt de oorspronkelijke titel *La vie quotidienne des...* en die geeft merklijk beter de geest en de inhoud van het werk weer.

Volkskundigen putten over het algemeen weinig (werkelijk té weinig) uit kunstboeken of uit boeken die over kunst

en kunstenaars handelen. De publikatie steunt en stoelt in hoofdzaak op biografieën van artiesten, maar de auteur heeft een rijke vergelijking opgebouwd, waar allerlei anekdoten en gegevens uit het dagelijks bestaan aandacht krijgen, aan de hand van brieven. Bestaat er kans op deze basis en manier figuren opnieuw tot leven te brengen? Voor een ruim deel. Brieven zijn immer(s) persoonlijk en vertrouwelijk, over het algemeen al-

thans. We zouden kunnen gewagen van 'het wel en wee' van artiesten, met hun botsen en knotsen, meer dan een eeuw geleden. *Institut des Arts* is dé officiële organisatie die bepaalt en beperkt wie mag exposeren. Anderen zijn automatisch en onvoorwaardelijk veroordeeld. Realisten schouwen naar het eigentijdse en alledaagse en dat klonk als een vloek voor de officiële. *Le déjeuner sur l'herbe* van Manet ontketende een strijd voor ongeveer twintig jaren. De tematiek van de impressionisten leunt menigmaal aan bij de Franse titel van dit boek *La vie quotidienne...* een vast gegeven voor volkskundigen. De vorige en vroegere onderwerpen, ontleend aan de bijbel en antieke godenleer en historie waren heilig en veilig. In 1863 komt het Salon des Refusés. De ongenaakbare jury van het Institut... had werk van Edouard Manet geweigerd in het hooghartige Salon. Beeroering volgt, erger dan voorzien was. De overheid vindt een wisseloplossing, een expositie voor degenen die 'afgewezen' waren. *Les Refusés* staan op de barrikaden en winnen het pleit.

Dit boek is een getuigenis en een openbaring inzake het privé-leven van menige artiest, raak en rijk door de kijk op een tijdsbeeld, met de officiële schijn en de wisselende achtergrond. De auteur treedt op als dé figuur die de anekdoten heeft beleefd, de artiesten heeft begroet en ontmoet, hen aan het werk heeft gezien en hen kent in hun zonderling bestaan, met en zonder schulden op bepaalde ogenblikken, met en zonder weelde, met trouw en ontrouw. Een soort film over vele lieden van binnen en van buiten. Zoals het impressionisme de akademies en de ateliers verlaat, om in de open lucht de wisselende werking van het licht te ontdekken, zo opent dit boek nieuwe horizons voor de wetenschap in het bestaan van artiesten. Die een tijdsbeeld en karakterstudies en het dagelijks leven wil meemaken, gaat bij bekenden en onbekenden voor een intiem bezoek met de diepste sporen van het volksleven in rijke schakeringen, twintig jaar lang.

R.v.d.L.

Nico Van der ENDT, Amsterdam Naïef. Amsterdam gezien door naïeve schilders. Amsterdam seen by naïve painters. Amsterdam Naïeve.
De Bilt, Cantecleer, s.d., 120 blz., ill.

Het boek bevat 49 kleurreproducties van 24 artiesten, naïeve schilders. Volkskundige motieven spelen er een belangrijke rol: een muzikantentent ofte kiosk met muzikanten in het Vondelpark, Koninginnedag, Bloemenmarkt, Draaiorgel, enz. Het Voorwoord verhaalt het wonder ontstaan.

De burgemeester van Brussel zag in Wenen een boek over Salzburg, dat de naïeve schilderes Regina Dapra geïllustreerd had. Bij het bestaan van onze hoofdstad, 1000 jaar in 1979, zorgde hij ook voor een dergelijk boek. Het werd Brussel gezien door de naïeve schilders. Tentoonstelling van

2 april tot 13 mei. Kredietbank, Grote Markt, 19, Brussel, met een Ten Geleide van Bert Decorte (6 blz.). *Bruxelles vue par les peintres naïfs. Une lumière virginale et révélatrice*, par Jean Muno. Zelfde datum en plaats, en Brussel gezien door naïeve schilders, met bijdragen van Dirk Christiaens, Bert Decorte, Freddy Smekens, 159, ill. Brussel Laconti - Stad Brussel. Voor de Franstalige editie, bij dezelfde uitgever, met dezelfde illustraties, schreven Carlo Bronne, Berthe Delepinne, Jean Muno.

In dezelfde trant bestaat een werk *Guide naïf de Paris*, van Marie-Christine Hugonot. Paris, Hervas, 1983, 143, ill.

Naïeve schilders vertolken op hun manier het volksleven van hoog tot laag. In een paar exposities tonen ze een soort luister van grootsteden en hoofdsteden. Het loont de moeite deze aspecten aan te halen, in het raam van een gebeurlijke volkskundige studie over steden en landschappen. We hopen te gelegener tijd op dit aspect van het volksleven te kunnen terugkeren, vooral aan de hand van publikaties van Anatole Jakovsky, dé grootmeester in deze bonte wereld.

R.v.d.L.

ZOEKEN EN ZANTEN

KNIKKERS EN MARBELS

De straten zijn niet meer kindvriendelijk. Er is geen gebenedijde plaats meer waar tussen de "kinderkopjes" van vroeger het bekoorlijke knikkerspel kan worden beoefend. En ook het mulle zand is onder plavuizen, macadam of beton verdwenen. Het speelplein van de school levert vaak de enige speelgelegenheid. Waar er nog met knikkers of marbels wordt gespeeld, hebben deze ronde dingetjes hedendaagse namen gekregen. Deze benamingen getuigen soms van een uitzonderlijke aanpassing of verbeelding. Het hieronder vermelde lijstje schreven we op in De Pinte in 1987 in de lagere school.

1. *Roze panter*: een witte marbel met talrijke roze stippen.
2. *Miniekes*: kleine marbels.
3. *Smurfen*: blauwe marbels.
4. *Draaimolens*: doorschijnende glasmarbels met regenboogkleuren.
5. *Spaghetti's*: zowel grote als kleine glasmarbels die wit dooraderd zijn.
6. *Doorzichtige*: een marbel van gekleurd glas.
7. *Blinkende*: marbels met zilveren of metaalblauwe kleur.
8. *Wratten*: knikkers (kalk) met witte stippen.
9. *Olievlek*: glazen marbels met een regenboog van olie op water.
10. *Zwartjes, witjes, groentjes, geelkes, roodjes, blauwkes*: glazen marbels met luminescerende kleur.
11. *Bilders*: marbels als zware metalen bollen.
12. *Gespikkelde*: glazen marbels met veel witte fijne spatten.
13. *Roze panter bolleketten*: marbels met de kwaliteiten van 1 en 11.
14. *Grote bolleketten*: een grotere versie van 11.
15. *Gewoontjes*: glazen marbels met centraal een spiraalsgewijze kleur.
16. *Porseleintjes*: marbels van niet doorzichtig melkwit porseleinglas, versierd met andere kleuren.

Deze benamingen worden dagelijks gebruikt tijdens het speelkwartiertje op school. De benamingen van veel knikkers zijn duidelijk tijdsgebonden: zo komt de naam *roze panter* van het op T.V. bekende knuffeldiertje "the pink panther" en de *smurf* is de blauwe dwerg met witte muts - een stripfiguur van Peyo (Weekblad *Robbedoes*).

Al gaat er met dit kinderspel erg veel traditie gepaard, toch blijkt bij vergelijking met gegevens uit oudere werken (1) heelwat veranderd:

- De marbel uit steen is verdwenen. De kalkmarbel was niet zo sterk en begaf het bij natworden. Nu is het materiaal duurzamer: glas, porselein, metaal.
- Het knikkerspel is ook meisjesspel geworden.
- Nu worden met krijtlijnen de kampen op de speelpleinen uitgetekend.
- Men gooit op straat niet meer met de zware "billes" (metalen bollen, weggenomen uit oude kogellagers). Het was vroeger gebruikelijk dat diegene die de andere op grote afstand kon "getaken", een punt won.

De beeldrijke benamingen van knikkers - we denken bijvoorbeeld aan "kassedoe" (2) - zijn meer dan ooit het achterhalen waard!

-
- (1) De weinige licentiaatsverhandelingen die aan het kinderspel zijn besteed, behandelen het knikkerspel slechts summier. Zie bijvoorbeeld: Mieke VERBEECK, *De Kinderprenten met kinderspelen in Vlaanderen verspreid*. (Gent, R.U., 1973, 165-170). Evenzo oudere werken als van Aimé DE CORT, *Vlaamsche kinderspelen uit West-Brussel* (Brussel, 1929, 75-78), C. LAURYSSSEN, *De Folklore van een Kempisch dorp* (Hoogstraten, 1933, 47-48 "kletsen") en Lodewijk LIEVEVROUW, *Spelen mijner Jeugd* (Gent, 1952, 89-96). Een basiswerk blijft: A. DE COCK en I. TEIRLINCK, *Kinderspel en kinderlust in Zuid-Nederland* (Gent, 1904, V, 6-139). Daarnaast zijn er redelijk wat korte stukjes in diverse tijdschriften... een tijdrovend zoekwerk dat de nood aan een syntese laat voelen.
- (2) "Getaken": aanraken, contact maken (Dendermonde).
"Kassedoe": Limburgse benaming voor 'knikker'.

HANDSCHOENEN TEGEN ONZUIVERHEID ?

In Ottenburg, een klein dorpje in de Brabantse druivenstreek, werden de handschoenen van de dragers bij het begraven van een ongelovige in de put gegooid (1) Tot tweemaal toe deed zich dit verschijnsel voor: een eerste maal in het begin van deze eeuw. (2) Toen gooiden de katholieke dragers hun zwarte handschoenen in de put. Een tweede maal gebeurde dit in de jaren '40. De dragers (3) gooiden hun - ditmaal witte - handschoenen net als de andere keer op de kist nadat deze in de kuil was neergelaten.

Parallel hiermee kunnen we misschien het gebruik stellen dat in een verder afgelegen verleden de beul de speciaal voor iedere soort van straf of foltering voorgeschreven handschoenen zelf mocht leveren i.v.m. de eigen uitrusting.

Opvallend is dat in beide gevallen de handschoenen gedragen worden door hen die (bijna) lijfelijk contact hebben met de ongelovige dode of de misdadigers, m.a.w. de marginaal. Hier gaat het echter om die marginalen die zich door eigen 'doen en laten' buiten de (katholieke geloofs-)gemeenschap geplaatst hebben.

Zouden de handschoenen gedragen zijn om niet besmet te worden door deze marginaliteit die een zekere onzuiverheid inhield? En mogen we de link leggen met "*le port de gants dans la liturgie catholique, ainsi que de gants blancs dans la Maçonnerie, est un symbole de pureté. Il évite en outre le contact direct et sans précautions avec la matière impure*"? (5)

Dominique J.B. VANPÉE

-
- (1) Het valt te betwijfelen dat het gooien van de handschoenen in de put een soort '*jet du gant*' was - een laatste uitdaging tegenover de dode.
- (2) Volgens de mondelinge traditie zouden er de eerste maal enige katholieke 'jonkmanen' - in dit geval ongehuwde jonge mannen uit Ottenburg - de kist gedragen hebben.
- (3) In dit geval is het niet al te duidelijk of het om katholieke dragers ging uit Ottenburg. We kennen slechts twee getuigen: een jong meisje dat de stoet onderweg zag en een volwassen vrouw die op het kerkhof was.
- (4) L.T. MAES, *Vijf eeuwen stedelijke strafrecht. Bijdrage tot de rechts- en cultuurschiedenis der Nederlanden*. Antwerpen/'s-Gravenhage, 1947, blz. 59, waar men verwijst naar RAB, Rekenkamers nr. 15.663 (1423): "Item pourla fourque, cordes, gans et aultres choses nécessaires. Payé 40 Escalirs". Volgens prof. dr. F. VANHEMELRYCK had de beul telkens recht op een nieuw paar handschoenen.
- (5) J. CHEVALIER en A. GHEERBRANT, e.a. *Dictionnaire des symboles. Mythes, rêves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, nombres*. (Bouquins). Parijs, 1982, herziene en vermeerderde uitgave, blz. 472.